

Version 190410

UPPSALA
UNIVERSITET

Institutionen för arkeologi
och antik historia

Publik arkeologi från ett publikt perspektiv

Anne Östrand

Kandidatuppsats 15 hp i Arkeologi
VT 2019
Handledare: Gunilla Runesson
Campus Gotland

Östrand, A. 2019. *Publik arkeologi från ett publikt perspektiv*

Ostrand, A. 2019. *Public archaeology from a public perspective*

Abstract

The essay presents and discuss research about public archaeology. The field of archaeology today is encouraged if not required, by governmental agencies to work towards active participation and engagement of the public. Even so the traditional approaches are still predominantly used which includes a passive public and an active professional. Therefore the questions raised are: How and in what ways can today's public archaeology translate into civic engagement and active participation? Based on the research and case studies I explore how archaeologists and the field at large might go about that.

Nyckelord: *Publik arkeologi, förmedling, kommunikation, deltagande*

Keywords: *Public archaeology, mediation, communication, participation*

Kandidatuppsats i Arkeologi 15 hp Handledare: Gunilla Runesson

© Anne Östrand

Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet, Box 626, 75126 Uppsala, Sweden

Tack

Jag vill tacka min handledare Gunilla Runesson som varit så uppmuntrande, tillmötesgående, enkel och snabb att svara på mina frågor. Måste ändå rikta ett tack till min son, som trots att han gjort det svårt för mig att skriva och ifrågasatt om jag inte läst tillräckligt nu och om jag inte är arkeolog snart, ändå har skapat en press som tvingat mig till att arbeta effektivt väl given chansen.

Innehåll

1. Introduktion.....	5
1.1. Syfte och frågeställningar.....	5
1.2. Metod.....	5
1.3. Avgränsning.....	6
1.4. Genusperspektiv.....	6
2. Historisk tillbakablick i publik arkeologi.....	6
3. Publik arkeologi.....	11
3.1. Utmaningar för dagens publika arkeologi.....	11
3.2. Den publika arkeologins roll under arbetets gång.....	14
3.3. Metoder att arbeta efter för att få en bättre publik arkeologi.....	18
3.4. Vilka aktiviteter ska arrangeras.....	23
4. Teman.....	28
4.1. Sätt lokal historia i relation till världshistoria och samtidsarkeologi i relation till forntidsarkeologi.....	28
4.2. Utnyttja att natur och kulturmiljö är populärt och välgörande för människor.....	30
4.3. Konst och arkeologi.....	31
4.4. Bevaras eller brukas – se men inte röra eller se och röra.....	32
4.5. Samarbeta med publik arkeologi mellan de olika arkeologiska verksamheterna.....	34
4.6. Berättelsen.....	35
5. Slutord.....	38
6. Källförteckning.....	41

1. Inledning

Introduktion

Lagstiftning, Riksantikvarieämbetet och regeringsmål talar alla sitt tydliga språk – Mer publik arkeolog! Målet är att ”alla, oavsett bakgrund, upplever att de kan göra anspråk på det kulturarv som format Sverige” står det i Riksantikvarieämbetets *Vision för kulturmiljöarbetet 2030*, från 2016. ”Ansvaret för kulturmiljön delas av alla.” är portalparagrafens andra mening i Kulturmiljölagen (1 kap. 1 § andra stycket) I alla dokument betonas så vikten av ett kulturarv som är till för alla och där alla ska känna sig hemma.

Arkeologin verkar klara sina traditionella roller som utbildare och informatör vid grävningar, på museer och universitet, i populärvetenskap och media. Det är när dessa roller förändras i takt med samhällets krav och ny lagstiftning som man stöter på patrull. Utifrån de kulturpolitiska målen i Sverige är delaktighet och tillgänglighet en självklar målsättning samtidigt som man många gånger slås just av bristen av just detta och istället möts av torr och traditionell fakta utan kontextuell förklaring. Går det ens att uppnå undrar man när man tittar på de stora uppdragsarkeologiska utgrävningarna och utländska organisationer som English Heritage som alla har haft stora ambitioner och lagt mycket tid och pengar på publik arkeologi men ändå inte verkar kunna visa upp något superresultat i att nå en bred allmänhet.

1.1. Syfte och frågeställningar

Syftet med min uppsats är att undersöka hur och på vilket sätt information från utgrävningar, museer och fornlämningsplatser når ut och kommuniceras till allmänheten och vad som kan förbättras. I Riksantikvarieämbetets strategiska plan för 2017-2019 kan man läsa om en ambition att ta ”stora kliv mot delaktighet och inkludering” Vilka hinder finns det för att gå från idé till verklighet och hur ska de stora stegen mot delaktighet tas? Hur kan man förbättra arkeologiska utställningar och fornlämningslokaler så att de bättre stämmer överens med regeringens målsättningar? Vilka vägar kan man hitta för att göra arkeologin mer tillgänglig och effektiv att nå ut till allmänheten och komma bort från allmänheten som passiva mottagare av fakta? Myndigheter har ju en del av hur förmedlingen ser ut men vilka andra aktörer påverkar eller kan påverka hur förmedlingen ser ut?

1.2. Metod

Uppsatsen baseras på tillgänglig forskning om publik arkeologi som underlag för att diskutera uppsatsens frågeställningar. Jag knyter sedan forskningen till hur den använts i faktiska projekt, både stora och små, inom olika områden. Projekten är utvalda för att de har haft en klar målsättning att nå ut till fler och även intressera nya grupper i samhället. Med hjälp av tillgänglig litteratur kring publik arkeologi diskuterar jag fram olika förslag på hur deltagande och kommunikation mellan arkeologin och publiken kan förbättras. Kapitel 4 är uppdelat i teman som är mer konkreta än de mer teoretiska resonemangen om publik arkeologi och kan vara hjälpmedel i olika projekt för att få en ökad delaktighet och engagemang i den publika

arkeologin. Litteraturen är tagen från många olika arkeologiska verksamheter där jag medvetet inte begränsat mig till t ex uppdragsarkeologi eller museum, även om det hade varit enklare, eftersom jag tror att olika områden har tillräckligt gemensamt och därför kan lära sig mycket av varandra och även att det krävs en samsyn och övergripande synsätt inom alla områden för en framgångsrik publik arkeologi. Jag har även gjort en egen undersökning där jag ställt frågan; vad tänker du på om arkeologi/historia från din hembygd, till ett 50 tal personer. Här har jag inte valt ut en speciell grupp utan slumpmässigt frågat personer på arbetsplatser och torg.

1.3. Avgränsning

Uppsatsen koncentreras mestadels på svensk forskning som utgår från hur svenska förhållanden och förutsättningar ser ut i lag och organisation av myndighetsutövning.

1.4. Genusperspektiv

Genus kan handla om att ifrågasätta strukturer. Med strukturer menas i detta sammanhang att uppsatsskrivning är baserat på en struktur som premierar stereotypiska manliga normer. ”*Students are taught to be impersonal in their essays – to separate emotions and feelings from academic argument , to omit personal experience from their writing*” (Johnson, 2010, 130). Med det perspektivet och speciellt också för att jag skriver om kommunikation och att nå ut till fler har ambitionen varit att på de ställen det är möjligt hålla en lätt ton med vissa personliga berättande moment.

2. Historisk tillbakablick i publik arkeologi

Sökande och samlande av forntida föremål som sedan används eller presenteras på ett eller annat sätt är något som människor har gjort i alla tider. Däremot har sättet man gjort det på varierat beroende på tidens tro, bakomliggande politiska motiv eller egen prestige och vinning. Forntida gravar undersöktes redan på Vikingatiden men då för att kanske fånga den övernaturliga styrka som man trodde fanns i de forntida föremålen. På 1500- och 1600-talen växte antikvarianismen fram med ett samlande och studerande av olika antikvariska föremål och många kuriosakabinett där fornfynd samsades med allt ifrån drakblod, enhörningshorn och konstföremål blev populärt. Under 1500 och 1600-talen var det inte bara att gräva om det nu ens kom på tal. Det var en tid då Göticismen samt kungalängdernas och bibelns berättelser dominerade i kombination med den tidens föreställningar om olycka, sjukdom och död som straff för att störa de dödas själar (Baudou, 2004, 65). Dessa argument skulle få vem som helst att tveka att sätta spaden i marken.

Den första fornminneslagen syftade till att skydda landets antikviteter och Johan Hadorph genomförde en inventering av fornlämningar med början 1666 för att få mer kunskap om landets fornlämningar och såklart hylla kungamakten och visa upp ett storslaget förflutet (Baudou, 2004, 90). Under 1700-talet hängde idealen från 1600-talet kvar men kungalängder och bibeln ersattes mer och mer av empiri och källkritik i takt med att naturvetenskapen och ekonomiska utvecklingen blev viktig och även ett stigande intresse för fornforskning i samhället och på universiteten (Baudou, 2004, 92). Fler grävningar ger vid denna tid alltfler förhistoriska fynd till privatsamlingar och statliga arkiv.

Så från kuriosakabinett och privatsamlingar som kunde ses av ett fåtal utvalda personer kommer vid 1800-talets början en bredare gräsrotsrörelse, ombudsmannasystemet, med rapporter från lekmän. Ett system som var på plats till 1980-talet (Karlsson och Nilsson, 2004, 18).

Det är under senare delen av 1800-talet som arkeologin blir en profession med tillhörande metoder och regleringar där grävningarna leddes av personer med rätt utbildning och kompetens även om grävandet i sig gjordes av utbildad personal. Svenska Fornminnesföreningen och Oscar Montelius sommarturnéer mellan 1870 till ca 1900 med sina välbesökta sommarmöten och tidskrifter var "landets främsta arkeologiska diskussionsforum" (Baudou, 2004, 170) och med fixstjärnan Montelius visade det sig vara ett vinnande koncept. Montelius tillhörde visserligen en centraliserad arkeologisk verksamhet men trots det menar Baudou att det vid denna tid påga Montelius själv, föreningen med de välbesökta mötena och tidningarna fanns den där naturliga kontakten mellan arkeologin, allmänheten och samhällets organisationer som senare inte har kunnat återskapas (Baudou, 2004, 170).

I en notis i DN 3 veckor innan mötet informerades allmänheten på detta sätt 1883;

"Svenska Fornminnesföreningen samlas till sommarmöte i Skara 18, 19 och 20 juni hvarunder Axevall, Varnhem, Husaby och Kinnekulle komma att besökas, så vida ej oförutsedda hinder möta. Afven andra än föreningens ledamöter kunna delta i mötet. Deltagare böra före den 10 juni anmäla sig hos föreningens sekreterare doktor Oscar Montelius, Stockholm." (DN,

Arkeologin blir också en stark motor när de stora museerna växer fram vid denna tid. Med de nya kulturhistoriska museerna kunde ju arkeologi förmedlas av staten på ett helt annat sätt genom att visa det som var viktigt att propagera för i samhället och förmedla det rätta till allmänheten bl a nationell identitet och kärlek för fosterlandet och som i början av 1900-talet går över i rasistiska toner. 1940 öppnade t ex Historiska museet upp den stora försvarsutställningen Folk och försvar där Sveriges muskler visades upp med stridsflygplan och bandvagnar. Invigningen är en stor händelse med kunglig glans och på DN:s förstasida börjar texten med en fråga;

"Vad ha pengarna använts till? – den frågan skola alla de som bidragit till försvarslånet få besvarad då den stora försvarsutställningen "Folk och försvar" inviges den 11 oktober av konungen i närvaro av hela hans hus. Där visas inte bara den modernaste materielen, utan även et fältläger och hur soldaten 58 Karlsson –utställningens symbol – har det i helg och söcken och på fältteatern." (DN 3 oktober 1940, 1)

Nu händer det plötsligt väldigt mycket när riksantikvarien Sigurd Curman viftar med sitt trollspö. 1938 blir Riksantikvarieämbetet den centrala statliga myndigheten och samma år drar den gigantiska fornminnesinventeringen igång. 1942 kom fornminneslagen (Baudou, 2004, 244-245). "Med målet att stärka den nationella identiteten och att göra kunskapen om Sveriges forntid till allas egendom skapade han egentligen en arkeologisk version av folkhemstanken" (Baudou, 2004, 246). Curman själv är på bild och på plats när utställningen Tiotusen år i Sverige öppnas på Statens historiska museum;

"Det var trångt framför monstrarna på Statens historiska museum på söndagen när portarna slogs upp för allmänheten. Skolpojkar, husmödrar, pedagoger – alla kategorier och åldersklasser strömmade in i museet och fördjupade sig i livet på vikingatiden och annat spännande." (DN 19 april 1943, 22)

Utvecklingstanken var lätt att illustrera i ett museum där evolutionen mot ett mer utvecklat samhälle kunde visas upp. Efter andra världskriget fanns inte längre denna typ av utställningar kvar och samhällets kulturpolitiska mål förändrades. Kvar fanns trots det museernas uppbyggnad och hur samlingarna presenterades. De två tydliga roller som alltid funnits i den traditionella kunskapsförmedlingen och som skapades extra tydligt på museum har sedan dess bitit sig fast och verkar svåra att förändra. På rollistan står en auktoritär och aktiv expert som håller en monolog till en passiv och lyssnande publik. De utgrävningar som företogs var av mindre omfattning i samarbetsformer med lokala museer. Att förmedla till allmänheten, än mindre delaktighet, var ingen självklarhet utan tyngdpunkten var på själva utgrävningen som sedan dokumenteras och rapporteras. Arkeologin innan 1960 benämns ofta kulturhistorisk arkeologi med målsättning att undersöka landets kulturhistoria med att studera kronologi.

Från Dalälven till Lule älv grävdes det 1942-1960 upp tusentals boplatser i samband med vattenkraftsutbyggnaden (Baudou, 2004, 247). De omfattande infrastrukturella investeringarna på 1950-talet och kommande decennier med ökat grävande och mer arbetstillfällen för arkeologer ledde till att yrket professionaliserades och även att det blev mer fokus på själva förmedlingen med alla nya utgrävningsresultat som man kunde läsa om i tidningar och populärvetenskapliga böcker. Även om det fortfarande var så att allmänheten eller de specialintresserade inte var delaktiga i processen.

Det är nu uppdragsarkeologin utformas med dokumentation av vetenskapliga fakta (Elfström och Lagerlöf, 2005, 72). Arkeologer vid universiteten skulle sedan ta vid med forskning och rapportering men istället blev merparten av materialet liggande. Riksantikvarieämbetet påtalade detta och flera utredningar på 1990-talet tittade på hur man kunde komma tillrätta

med detta. Här kommer tankarna fram om en lösning kan ligga i förmedling och delaktighet för att kunna ta tillvara kunskapsutvecklingen. Det är alltså från 1965 till 1995 som arkeologin går från "ett småskaligt hantverk till en storskalig industri" (Karlsson och Nilsson, 2001, 16). Med den processuella arkeologins intåg under 1960-talet präglades arkeologer av värden som positivism, objektivitet, neutralitet och vetenskap, en bidragande orsak till att den "arkeologiska expertrollen" och klyftan mellan arkeologin och allmänheten ökar, som beskrivs i kapitel 3.1. (Karlsson och Nilsson, 2001, 15). Bo Gräslunds artiklar hade ett självklart genomslag inom undervisning så väl som förmedling i tidningar och museer under 1970-talet (Welinder, 1997, 28).

Men förmedling i den mening vi tänker på idag är inte så gammal. En gång i tiden tänkte man sig att det fanns en sanning en historia. Så i den absoluta sanningens tid fanns det ingen poäng med att låta amatörer bli delaktiga utan sanningen kunde bara komma från arkeologer och andra experter (Svanberg och Wahlgren, 2007, 19). Dagens synsätt är att det finns flera sanningar från olika perspektiv en tanke som är normen sedan 1980-talet inom arkeologin även om mycket av den traditionella förmedlingen lever kvar än idag.

En arkeologisk boom på 1980-talet och tidigt 1990-tal innebar att arkeologin växte administrativt med nya lagar, en decentraliserad uppbyggnad, och mer pengar till kulturmiljövård, personal, utrustning, lokaler där förmedling på museum och universitetsundervisning växte snabbt (Welinder, 1997, 20). Det var också under 1980-talet som postmodernismen slog igenom. Hodder ville visa att arkeologin var en del av samhället och som sådan influerades av och var i beroendeställning till samhället och vice versa. Welinder hade som tanke att arbeta som Hodder i sin första studie av dagspressen på 1980-talet men han "överväldigades av mängden och mångfalden av arkeologi på tidningssidorna." och hur "arkeologiska referenser och associationer fanns överallt i samhället" (Welinder, 2016, 1). Welinder följde sedan utvecklingen av arkeologiförmedling i media under 30 år (Welinder, 2016, 2). Han beskriver också andra mediers betydelse som såklart har varierat över tid. Troligtvis var TV viktigare än tidningar på att förmedla under 1980-talet (Welinder, 2016, 2). "Journalister som besökte utgrävningar var legio på 1980-talet. Därefter har intresset minskat" (Welinder, 2016, 8). Så vid den tiden var givetvis pressen där när Svear rikets vagga och Riksgropen var omsusade följetonger under lång tid (Welinder, 2016, 6).

1985 skrev Gustaf Trotzig att arkeologer inte har en bra förståelse hur budskapet når mottagaren. Om man så att säga blundar, hoppas på det bästa och skjuter pilen mot mottagaren så missar man ofta målet, om man inte har väldig tur. Allt detta jobb från avsändaren går till spillo om man inte är säker på hur och ens om budskapet når fram. Trotzig menar att arkeologerna måste veta vilken kanal som är bäst lämpad för att förmedla budskapet och även vara medveten om begränsningar i både förmedlings sättet och budskapet. Han menar att denna del är den mest försummade trots dess stora betydelse (Trotzig, 1985, 88). Trotzig menar att frågan "with what effect" är alltför ovanlig. Han drar slutsatsen att detta område borde ägnas större uppmärksamhet. Kanske ska man ha en särskild kommunikationsteori för arkeologi resonerar han. "För mig är arkeologens roll mer att vara en som vidarebefordrar erfarenheter. Det är därför kommunikationsprocessen är av så avgörande betydelse" (Trotzig, 1985, 189).

Gundula Adolfsson kritiserar också arkeologins förmedling i sin avhandling 1987 där hon analyserar museers basutställningar från 1950-talet till 1986 och ser som genomgående tema genom åren faktakunskap, en fokusering på artefakter inte människor och att det endast presenteras en homogen syn på vetenskap och historia. Med ett sådant upplägg blir det svårt

för besökare att få någon djupare kunskap och mening på egen hand menar hon (Adolfsson, 1987, 12).

Uppdragsarkeologins publika verksamhet har vuxit och blivit mer etablerat från 1990-talets början och flera svenska arkeologer har sedan mitten av 90-talet argumenterat för en mer publikt inriktad arkeologi. När stora uppdragsarkeologiska projekt påbörjades under 1990- och 2000-talen med t ex Väst kustbanan och Botniabanan har arkeologin blivit bättre på att täcka in arbete som rapportering i kalkylen. Från 1990-talets mitt skapas arkeologins image i media av stora projekt som Den Svenska Historien, Svenska Folkets Guldrum som öppnas på Statens historiska museum och självklart Birka (Welinder, 2016, 20). Welinder ser en förändring i DN:s rapportering från 1985-1994 till en mer ”allmän, mångsidig samhällsrelevant” rapportering (Welinder, 1997, 23). ”Den tillämpade arkeologin har vuxit och har en framträdande plats. Arkeologen som museitjänsteman och kulturmiljövårdare syns idag 1994 långt mer än 1985” (Welinder, 1997, 23).

3. Publik arkeologi

Detta avsnitt delas in i fyra delar som alla handlar om den publika arkeologins väl och ve; utmaningar, vilken arkeologens roll är och borde vara samt metoder och praktiska aktiviteter man kan använda sig av. De olika verksamheterna inom arkeologin har delvis olika mål och förutsättningar men ändå tillräckligt gemensamt för att kunna lära av varandra och som också kan samarbeta.

3.1. Utmaningar för dagens publika arkeologi

Det finns ett intresse från allmänheten av arkeologi. Högberg och Holtorf menar att arkeologin är unik genom att vara så många saker samtidigt; akademisk och politisk, praktisk och teoretisk, kommersiell och pedagogisk. Detta bidrar då till att arkeologin blir starkare, intressantare och mer relevant än andra discipliner (Högberg och Holtorf, 2005, 20). Welinder som studerat arkeologi i massmedia över tid ser hur detta speglas i tidningarna. ”DN och Forskning och Framsteg har det gemensamt att arkeologen fyller oproportionerligt mycket spaltutrymme jämfört med flertalet universitetsdiscipliner” (Welinder, 1997, 23). och på ”2000-talet är det givetvis Internet som exploderar som ny mediakanal och sökningar på ordet arkeologi har gått från 5554 till 1,5 miljoner sökningar från 2000-2015” (Welinder, 2016, 2). Ett nytt sätt att nå ut som gjort informationen mer lättillgänglig men inte nödvändigtvis nydanande. Publik arkeologi har dessutom växt sig allt starkare som ett eget fält på senare år och relationen mellan arkeologi och allmänheten har blivit allt viktigare.

Med sådana utgångspunkter borde det väl finnas alla förutsättningar för att en framgångsrik förmedling. Men här på 2000-talet återkommer istället 1980-talets farhågor som t ex Adolfsson kritik mot museernas fokus på ren faktainläring om artefakter och Trotzig som beskriver en ”förbisedd och försummad” (Trotzig, 1985, 188) förmedling av arkeologi med brister i både arkeologernas kommunikation och systemet runt den arkeologiska processen för publik arkeologi samt olika åsikter om vad som ska kommuniceras.

Det är fortfarande relevant kritik som man kan utläsa nedan i tre huvudpunkter; (1) mot att det inte finns någon naturlig dialog mellan det arkeologiska fältet och allmänheten, (2) att bara en del av informationen och föremålen når ut och (3) att det som når ut ofta är av traditionellt snitt som inte gör publiken delaktig.

Karlsson och Nilsson menar att det intresse som finns inte beror på arkeologerna själva nej nästan tvärtom hävdar de eftersom arkeologerna inte gjort mycket för och haft svårt att fånga allmänhetens intresse (Karlsson och Nilsson, 2001, 5). De skriver om hur den naturliga kontakten mellan arkeologin och publiken försvunnit över tid och det nu finns en tudelning mellan den professionella arkeologin på ena sidan och det publika på den andra samt att det

däremellan finns få beröringspunkter (Karlsson och Nilsson, 2001, 18). Denna utveckling hänger till stor del ihop med en ökad professionalisering och specialisering av arkeologin som leder till tolkningsföretråde och där arkeologin står för den auktoritära rollen med all vetenskaplig kunskap som inte inbjuder allmänheten i tolkningsprocessen och i sin tur leder till en polarisering mellan allmänheten och forskarna (Karlsson och Nilsson, 2001, 13). ”Idag tycks vi som arkeologer således vara lika isolerade från publiken som någonsin 1600-talets antikvarier. De var dock (till skillnad från oss?) medvetna om detta förhållande och agerade därefter” (Karlsson och Nilsson, 2001, 18). Det är till och med så att publiken kan ses som något som stör det ”riktiga” arkeologiska arbetet. (Karlsson och Nilsson, 2001, 7) Med hänvisning till sociologen Niklas Luhmanns beskriver de hur vetenskapen i vårt moderna samhälle endast kommuniceras i svart och vitt, sant eller falskt (Karlsson och Nilsson, 2001, 20). Vetenskapen står då för det sanna och ur det perspektivet kan man inte släppa fram allmänheten vind för våg med deras ”falska” teorier. Allmänheten måste istället slussas in inom arkeologins ramar där allmänheten är passiv och inte kan inverka på eller förändra den befintliga arkeologin. Karlsson och Nilsson menar att arkeologivärlden många gånger anser att det populärvetenskapliga materialet är av mindre betydelse och vikt (Karlsson och Nilsson, 2001, 17) och som Stephen King beskriver i sin självbiografiska bok *Att Skriva – En hantverkarens memoarer* ”Ingen frågar oss någonsin om språket. De ställer sådana frågor till författare som DeLillo, Updike eller Styron, men inte till en genreförfattare. Men vi proleter bryr oss på vårt lilla enkla vis också mycket om språket och är passionerat engagerade i konsten att fästa berättelser på papper” (King, 2000, 11). Det kan ju såklart tyckas självskrivet att formell utbildning också ska vara likhetstecken med tolkningsföretråde. Karlsson och Nilsson argumenterar dock att det med det synsättet blir frågan om en liten grupp som har makten och många andra som har ett intresse och engagemang inte får plats i detta rum (Karlsson och Nilsson, 2001, 22). De tar upp ett exempel som Svearikets vagga ”där delar av det akademiska etablissemanget kom att motarbeta ett genuint amatörhistoriskt intresse. I det aktuella fallet ledde detta intresse i vissa fall till märkliga slutsatser, men i många fall var det troligtvis inte de utomvetenskapliga resonemangen runt den tidiga svenska statsbildningen som upplevdes som ovetenskapliga och hotade” (Karlsson och Nilsson, 2001, 22). Här verkar det istället röra sig om det faktum att amatörer ger sig på att göra egna tolkningar. ”De som stod utanför vetenskapssamhället och följde alltså inte det akademiska fältets regelverk” (Karlsson och Nilsson, 2001, 22-23). De porträtterades också ofta i media på ett *de mot oss* perspektiv;

”Västergötaland är Svea rikets vagga, fastslog lokala forskare stolt för några år sedan och gjorde därmed de etablerade forskarna i Uppsala harmsna.” (DN 17 januari, 1986, 19)

”Han (Dag Stålsjö) kastar en blick över Björköns solbelysta hagar och fastslår utan minsta darr på stämman: -En sak är säker – här har Ansgar aldrig varit! och ”Upp till bevis manar DN och sammanför Dag Stålsjö och Ola Kyhlberg, chef för riksantikvarieämbetets arkeologiska byrå. Det är två temperament som möts. Ola är en skolad akademiker, road av att diskutera, men misstrogen mot allt som saknar vetenskaplig grund. Dag är mer av en slugger, med vilda teorier!” (DN 8 juli, 1989, 22)

Tolkningsföretråde tenderar att motarbeta allmänhetens engagemang och intresse och kvar står passiva åhörare och lyssnar. Även Bodil Peterson beskriver hur denna ökande distans beror på professionaliseringen och att ”personer som i ett tidigare skede av arkeologins historia med lätthet hade kunnat delta i utgrävningar och inventeringar” (Pettersson, 2010, 49) nu förpassas till panelhonor eftersom de aktiviteterna är reserverade för arkeologer. Den öppna dialogen mellan arkeologin och publiken har försvunnit och publikens perspektiv har tappat sin betydelse för arkeologin. Publiken har inget att säga till om utan hänvisas till färdigt informationsmaterial som de inte kan utöva inflytande på (Karlsson och Nilsson, 2001, 17).

Från 1800-talets början till 1980-talet har ombudsmannasystemet varit en betydande del med rapporter från lekmän. Karlsson och Nilsson menar att det är var ett olyckligt beslut att inte

fortsätta med systemet (Karlsson och Nilsson, 2004, 18). Inventeringen på 1600-talet byggde faktiskt på allmänhetens aktiva medverkan när präster, kyrkvårdar etc själva fick dokumentera de fornlämningar de hittade inom sitt område (Karlsson och Nilsson, 2001, 9). Det har ett stort värde att på detta sett ta tillvara lokalbefolkningens kunskap och inrapporterande av fynd. Samma typ av modell användes sedan vid den riksomfattande inventeringen med början 1938 där prästerskapet nu är utbytt mot lokala folkskollärare (Karlsson och Nilsson, 2001, 11).

Bodil Petersson beskriver att, de höga ambitionerna till trots, när det väl kommer till kritan är förmedlingen fortfarande relativt standardiserad. Även i ett stort mångårigt projekt som Slättbyggsprojektet, där en uttalad ambition var att värdera och arbeta med aktiv kommunikation var på plats, har haft svårt att komma bort vidare utöver de traditionella greppen (Andersson, Aronsson och Petersson, 2005). Karlsson och Nilsson skriver att den information som förmedlas inte uppmuntrar kritiskt tänk och inte lämnar utrymme för egna tolkningar (Karlsson och Nilsson, 2001, 35). De ser vidare att denna syn går miste om att publiken ger tillbaka till arkeologin och faktiskt kan bidra med nya perspektiv och även rent praktiskt med att fler fornlämningar och lösfynd rapporteras in (Karlsson och Nilsson, 2001, 23) och fånga upp vad publiken faktiskt efterfrågar (Karlsson och Nilsson, 2001, 24).

Svanberg och Wahlgren skriver också om hur systemet kring hur kunskapen produceras och när allmänheten inte håller måttet. Den traditionella förmedlingsdoktrinen går ut på att kunskap genereras av arkeologerna och ”gärna i ganska abstrakt vetenskaplig form” för att sedan göras mer tillgänglig och slutligen nå allmänheten. ”Majoriteten av de vetenskapliga rapporterna når aldrig längre än biblioteken och i samlingarna på museum ligger fynd som allmänheten aldrig får ta del av” (Svanberg och Wahlgren, 2007, 17). Den traditionella förmedlingen använder dessutom bara en liten del av vad den publika arkeologin skulle kunna erbjuda anser Svanberg och Wahlgren. Ambitionerna till trots är den publika arkeologin vanligtvis inte en del av det övriga arkeologiska arbetet och mest fokuserad runt de fynd arkeologerna upptäcker (Svanberg och Wahlgren, 2007, 28). De kör på en cykelväg vid sidan av den motorväg som den vanliga arkeologin gasar iväg på. Svanberg och Wahlgren anser att den publika arkeologin måste bli en del av ordinarie arkeologisk verksamhet.

I en insändare i tidningen i samband med Slättbyggsprojektet hörs en röst från allmänheten; ”man har konstaterat bosättningar här på området och nu måste man göra utgrävningar, vilken sensation, vi som bor här nu är inte som första! Vad händer med dessa så kallade fynd senare? Jo, dom hamnar på något möjligt förråd på något museum i storstan. Det är tydligen stenbrons- och järnåldern som är av intresse. Därefter finns det bosättningar, torp och hemman som man inte ens orkar sätta upp en skylt över trots att även detta hör till vår historia” (Andersson, Aronsson och Petersson, 2005, 34).

”Alla dessa utgrävningar kostar varje år stora pengar – för att några ska sålla jord. Alla dessa pengar kommer i slutändan från våra skatter. Folk får ligga i korridorer på sjukhusen” (Andersson, Aronsson och Petersson, 2005, 37).

Den här typen av perspektiv kommer säkert att öka om inte utvecklingen går mot samarbete, delaktighet och att arkeologin lyckas förmedla intresseväckande berättelser som känns samtidsrelevanta. Då hjälper det inte att stå och prata om hur viktig arkeologin är för oss alla och hur vi genom den kan få förståelse om oss själva och vår egen tid.

3.2. Arkeologens roll under arbetets gång

Att kommunikation ska bygga på delaktighet, samskapande och flervägskommunikation som ska nå ut till en bred allmänhet är både lagstiftning, föreskrifter, råd och forskning i stort sett överens om. Det handlar dels om på vilket sätt arkeologer ska bemöta och kommunicera med publiken och även hur de konkreta aktiviteterna ska se ut.

Svanberg och Wahlgren skriver att om ”det publika arbetet får högre status kan en del arkeologiska projekt motiveras med sin potential för publikt arbete snarare än med vilken kulturhistorisk slutprodukt de kan ge” (Svanberg och Wahlgren, 2007, 17). Detta skriver även Hennius och Häggström om och uttrycker att förmedling inte ska ”ses som banal utan integreras till fullo i lagstiftningen och tillåtas inom ramen för det betalda arbetet” (Hennius och Häggström, 2004, 51). De jämför med universitetens tredje uppgift och menar att förmedlingen inte omfattas av lagstiftningen och att det får lösas genom avtal mellan utförare och exploatörer (Hennius och Häggström, 2004, 50). Nu har med lagändringen länsstyrelsen möjlighet att göra det men i vilken utsträckning den förändringen har haft någon effekt har jag inte studerat. Speciellt vid exploateringsutgrävningar kanske ibland arkeologerna uppfattas som ett fördröjande störmoment som kostar pengar. Det är ont om tid och pengar när exploateringen ska fortskrida så snart som möjligt.

Bilden av publik arkeologi som någonting som ligger lite utanför den dagliga driften framkommer också vid de intervjuer med handläggare som Blank gjorde i sin studie *Delaktighetsmålet i Länsstyrelsepraktiken*. Ur rapporten kan man utläsa att man jobbar på lite olika sätt och har kommit olika långt med delaktighet och samarbete på olika länsstyrelser. De flesta som Blank intervjuat verkar dock positiva till mer synlighet, samarbete och delaktighet och också att det är nödvändigt för att berättiga och öka kunskapen om sin verksamhet. Däremot verkar det inte finnas någon metod för hur man ska redovisa tid som inte är uppvisar ett resultat som syns och avsätta den tid som behövs för att skapa nya kontakter (Blanc, 2003, 22). Anslagen ska också redovisas efter ett år och vad gör man då med långsiktiga kontaktuppbyggnader som tar längre tid (Blank, 2003, 23). Studien visar på att det är inom fornvårdsbidrag som man har kommit längst med kommunikation och delaktighet. Detta i sin tur beror enligt Blank på att det är en person som har speciellt ansvar för fornvården i länet, något som inte gäller för många andra arbetsuppgifter. De är ute mycket i samband med ärenden och träffar folk och håller föreläsningar. Målet måste vara att alla på länsstyrelsen arbetar på detta sätt (Blank, 2003, 23). Man ska inte underskatta goda relationer med lokala föreningar, organisationer och intresserade privatpersoner. Blank säger att det givetvis inte kommer av sig själv utan kräver mycket jobb med nätverksbyggande under lång tid men att det i slutändan är värt att lägga den tiden för att möjliggöra det lokala samhällets engagemang och delaktighet (Blank, 2003, 24).

Svanberg och Wahlgren nämner flera argument för varför tvåvägskommunikation och delaktighet är så viktigt. Delaktighet är ett sätt att fånga upp publikens synsätt, är pedagogiskt och hör ihop med en demokratisk syn på arkeologin. På detta sätt kan man fånga upp olika perspektiv och t ex arbeta med genus eller arbeta med grupper som inte vanligtvis får någon uppmärksamhet i historien. ”Delaktighet är ett nyckelord för en nytänd publik verksamhet. Publiken behöver få tillåtelse att överskrida de traditionella begränsningarna och få bara med och skapa arkeologi och historia” (Svanberg och Wahlgren, 2007, 19).

För att kunna träffa rätt i kommunikationen måste man som Svanberg och Wahlgren fråga sig vem som är publiken, vilken publik är det som ska bli delaktig och ha en genomtänkt plan för

att arbeta med dessa grupper. Bodil Petersson är också inne på att traditionell förmedling ska ersättas av personliga möten och engagemang där ”olika kunskaper byggs upp och en ömsesidighet och respekt i utbytet av erfarenheter” (Petersson, 2010, 50). Hon har i flera skrifter skrivit om experimentell arkeologi och hon tar upp det här som en tänkbar väg att gå för att få en aktiv medverkan från allmänheten. I den experimentella arkeologin kan olika människor från olika bakgrunder och erfarenheter hitta en gemensam sak att arbeta mot och där alla kan bidra på olika sätt menar Petersson. Hon föreslår ”I tillägg till att gräva ut sin gård kunde Historiska museet fundera på att omvandla den till ett experimentalarkeologiskt fält där rökdimorna ligger täta” (Petersson, 2010, 50).

Det är viktigt att ha ett uttalat syfte och tydlig plan genom hela processen från de initiala kontakterna till de slutliga utvärderingarna och det redan tidigt i processen och inte bara vackert formulerade fraser om publik arkeologi skriver Svanberg (Svanberg och Wahlgren, 2007, 134). Inte heller kan man luta sig tillbaka och utgå från standardformulär och standardlösningar utan man måste istället tänka fantasifullt och utanför boxen och i sitt nätverksbyggande även vända sig till grupper och kontext som kanske inte är de självskrivna eller det man tänker på först (Svanberg och Wahlgren, 2007, 135).

Arkeologens roll under arbetets gång är som en handledare snarare än expert och hjälper till att föra projektet vidare genom att ställa intressanta frågeställningar och hitta material och olika perspektiv och fånga upp och vara flexibel för förändringar beroende på publikens önskemål och åsikter (Svanberg och Wahlgren, 2007, 136). Det är viktigt att alltid ha i åtanke huruvida de planerade aktiviteterna kommer att kunna leda till möten med en konstruktiv dialog mellan arkeologin och publiken och att publikens perspektiv tillvaratas (Svanberg och Wahlgren, 2007, 139). Det perspektivet bör även följas upp i dokumentationen med publikens och grupperas röster från aktiviteterna. Eftersom deltagande är en stor del av vad den publika arkeologin ska handla om ska det även olika synsätt genomsyra dokumentationen och avrapporteringen (Svanberg och Wahlgren, 2007, 141). Även Karlsson och Nilsson anser att arkeologer måste förändra sitt arbete till att omfatta även problematiken runt publikalienationen och se sig själva som ”guider” eller ”handledare”. De vill se en utveckling mot att ”utveckla monologen till dialog, och att låta publiken finna ett eget språk och därmed ett till delar eget sätt att förhålla sig till sin historia” (Karlsson och Nilsson, 2001, 64).

”Förvaltningen av den svenska arkeologin är en gemensamhet som alltså rättighetsmässigt och skyldighetsmässigt tillfaller alla invånare i Sverige lika” och ”vad som betraktas som adekvat vetenskap måste ses som ett högst kontextuellt och därför relativt fenomen” (Karlsson och Nilsson, 2001, 23). Inte nog med att det är nödvändigt men det finns även många fördelar med en ”förnyad kunskapsdialektik” menar Karlsson och Nilsson. Det har vi sett tidigare eftersom det har funnits en tradition med naturlig ömsesidig dialog mellan arkeologin och publiken. Det leder till att fler fynd rapporteras in, inventeringarna underlättas, nya idéer fångas upp och ett öra av lyhörddhet om vad som efterfrågas i samhället. Konkreta exempel på detta är samtalen runt begynnelsen av Västergötlands järnframställning och i projektet Skog och historia där allmänheten deltog i inventeringarna (Karlsson och Nilsson, 2001, 23-24). Det sistnämnda projektet var ett arbetsmarknadsprojekt där Skogsstyrelsen, Arbetsmarknadsverket och kulturmiljövården samarbetade när 7000 personer under 10 år inventerade och dokumenterade fornlämningar i naturen och resulterade i över 200 000 registrerade lämningar. ”En stor del av arbetet byggde på lokalt engagemang, vilket resulterade i att kunskapen om kulturarvet spreds bland dem som bodde och verkade i skogsbygderna” (Riksantikvarieämbetet, 2019). Samarbetet mellan myndigheter gjorde att man bygger upp en god kontakt och vana att arbeta tillsammans mellan myndigheter. Att fler

engagerar sig så att fler fynd hittas är ju önskvärt men sedan är det ju en annan fråga hur all denna mängd fynd kan tas omhand efter inventeringen.

Detta skriver även Holtorf om när han presenterar den demokratiska modellen som presenteras tillsammans med de andra modellerna längre ner i detta avsnitt. I det demokratiska perspektivet blir alla inbjudna och uppmuntrade att utveckla sin egen entusiasm och gräsrotsintresse för arkeologi. Arkeologer får tåla att människor föredrar att skildra arkeologin på ett visst sätt (Holtorf, 2007, 119). Holtorf tar upp dock upp den oro som delas av många arkeologer om publiken egentligen vet vad de vill och kanske styrs av det som för tillfället står i media. Han undrar om detta ställer för höga krav på publiken att bestämma hur dåtiden var och vad arkeologin ska göra. Kompetenta beslut kanske behöver en viss professionalism som allmänheten inte har och vet de vad de egentligen vill. Hans slutsats är hursomhelst att fördelarna ändå överväger eftersom det resulterar i fler engagerade människor som får minnesvärda arkeologiska erfarenheter de annars inte skulle fått (Holtorf, 2007, 123).

Det nya arbetssättet kräver också mer av arkeologen utöver den traditionella arbetsbeskrivningen och då behövs de rätta förutsättningarna. Det är något som Hennius och Häggström tar upp. De kommer från vad de kallar ”det arkeologiska fotfolkets horisont” till skillnad mot universitetsvärlden och som jobbar i en ”krass verklighet” som är ”i stort behov av förändrade spelregler för att kunna möta kraven på en stärkt publikrelation” (Hennius och Häggström, 2004, 49).

Hur ska fler känna delaktighet med och att kulturmiljön och kulturarvet också tillhör de och är något som de kan relatera till frågar sig Anna Molin i projektet Kalejdoskop. Inom projektet har länsstyrelsen fokuserat på en större mångfald av berättelser och platser men även tittat på vad som kan förbättras inom organisationen. Även om projektet har lett till nya frågeställningar och kunskap har insikten varit att det fortfarande finns mycket att göra för att ett inkluderande arbetssätt är verklighet (Molin, 2013, 183). Länsstyrelsen har en roll i att göra ett urval om vad som ska skyddas av alla miljöer och berättelser och Molin ser det som en viktig utmaning hur fler ska känna delaktighet i den processen (Molin, 2013, 183.) En av fallstudierna inom projektet var av länsstyrelsen i Västra Götalands län som visat hur man kan använda sig av annorlunda och nya perspektiv på byggnadsminnen. Kungälv kommun har som slogan *Med hjärtat i historien och blicken mot framtiden* och här åker man förbi Bohus fästning, in till den gamla bebyggelsen och älven som rinner längst vägen. Det var så det rosa Uddmanska huset i Kungälv gick från att vara ett av de färgglada 1700-talshusen med liggande timmer utmed kullerstengatan Västra gatan till att vara i ropet med en helt annan historia; ”Under lördagen samlades fysiker från hela världen i Kungälv för att vara med om avtäckningen av plaketten, som gör Uddmanska huset på Västra gatan till en av de viktigaste platserna i fysikhistorien” (Berg, 2016). Denna nya historia tar sin början när Lise Meitner bodde här under julen 1938. Det var även vid den tiden hon bidrog till kunskapen om att klyva en atomkärna som hennes arbetskollega Otto Hahn fick nobelpriset för 1944. Tidsperioden och att hon var en judisk kvinna bidrog säkert till att hon inte fick priset (Molin, 2013, 184). ”Byggnadens ålder och historia hade gjort den till ett givet byggnadsminne men det visar hur viktigt det är att sätta det fysiska i relationer till immateriella berättelser och kunskap för att kunna göra platserna levande och sätta den i ett sammanhang (Molin, 2013, 184). ”Byggnadsminnen har potential att beröra på nya sätt om de studeras utifrån flera perspektiv och fylls med nya berättelser” (Molin, 2013, 184).

Länsstyrelsen i Skåne i samarbete med en konsult har studerat exkludering i samband med aktiviteter. Sättet på hur olika platser gestaltas kan leda till att besökarna känner sig

exkluderade (Molin, 2013, 184). De har tittat närmare på kulturmiljöer och främst hur skyltarna ser ut. Det visade sig att språket många gånger var svårt och otydligt och att de tillhörande bilderna var stereotypa föreställningar om kvinnor och män samt att barn sällan finns med alls. En konkret undersökning som är lätt för andra länsstyrelser att ta efter (Molin, 2013, 186). Om man nu pratar om text tycker jag det kan det vara idé att lägga mer tid på hur man formulerar sig genomgående i all textproduktion i den arkeologiska processen och även då i texter som inte är direkt riktade till allmänheten. För att ta ett exempel har jag läst ett antal arkeologiska rapporter som är fullmatade med koordinater och vädersträck och millimeterangivelser.

Andra länsstyrelser har tittat på hur bidragen fördelas med nya ögon. Syftet har varit att sporra privatpersoner, organisationer och föreningar att söka medel för att kanske kunna ”ge röst åt förbisedda, dolda och bortvalda platser och människor” (Molin, 2013, 186).

Som alltid är det svårt med praktiken. För hur i all sin dag kan det som såg så lovande ut på papper få så konstiga resultat i praktiken? Studien visar att exkludering och uppdelning av *vi och dom* kan bestå och i vissa fall till och med att förstärkas. Ett exempel på det är insatser där flera län arbetade med SFI med ambitionen att nå nya grupper och som på sina håll ledde till att *vi-dom* perspektivet, tvärtemot ambitionen, befastes än mer (Molin, 2013, 186). Det är därför tydligt att mer forskning behövs kring hur inkludering och exkludering fungerar menar Molin (Molin, 2013, 186).

Det skrivs mycket om vikten av målgruppsarbete från bl.a. Riksantikvarieämbetet, riksdagens mål och i litteraturen. Jag vill därför adressera lite av problematiken med att just att vända sig till särskilt utvalda grupper. Ett målgruppsarbete handlar om att urskilja vilka grupper ur allmänheten som man vill arbeta med och vilka som kan tänkas vilja delta på olika premisser. Som alternativ till att se publiken som en homogen massa och rikta insatser till ”alla som är intresserade”, innebär istället ett aktivt målgruppsarbete med riktade insatser till särskilda grupper (Arnberg och Gruber, 2014, 168). Molin anser att projektet med SFI visar att det inte är helt lätt eller oproblematiskt att ställa siktet på en speciell grupp eller grupper (Molin, 2013, 186). Riksantikvarieämbetet talar i föreskrifterna om målgrupper men ingenting om vad det egentligen är eller om vad ett arbete med detta i fokus innebär. Som ofta inom uppdragsarkeologin användes i Motala allmänheten som målgrupp vilket enligt Arnberg och Gruber är generaliserande och problematiskt eftersom det inte alls fångar upp den variation som finns och på så sätt även göra det svårare att uppnå målgruppsinriktningen som förväntas av Riksantikvarieämbetet. Det befastes också en exkluderande attityd mot allmänheten. Det blev tydligt i Motala att allmänheten var en heterogen grupp där det skulle behövas olika sorters tillvägagångssätt för att nå fler (Arnberg och Gruber, 2014, 168). Och om man nu får till en vettig målgruppsanalys kan man ju fråga sig vem man ska lyssna på. Det kommer också alltid att finnas andra grupper med andra tolkningar av dåtiden och de frågar sig om arkeologerna ska engagera sig i alla – om det ens är möjligt. Vilken/vilka dåtider ska arkeologen engagera sig i, på vilka grunder och på uppdrag av vem? (Matsuda och Okamura, 2011, 13-14) Högberg och Holtorf frågar sig också vilka röster som ska höras ”*It is every voice we meet, or just the most interesting, or the most uninteresting, or maybe the loudest ones?*” (Högberg och Holtorf, 2005, 25) Samtidigt finns det svårigheter med att kategorisera människor som tillhörande en speciell grupp ”*Individuals belong to multiple groups at the same time and each group, including the socially dominant and marginalized, is often fragmented*” (Matsuda och Okamura, 2011, 13). Matsuda och Okamura menar att olika grupperingar inte är huggna i sten och måste definieras på ett ungefär från gång till gång. Blanc är inne på samma spår med att vi tillhör olika grupper på samma gång och vi kan också

röra oss mellan grupper. Hon menar därför att man inte kan fokusera för mycket på grupper som arkeologin inte når ut till utan istället omfamna heterogeniteten (Blanc, 2003, 14). Molin föreslår i linje med Blanks resonemang ett arbetsätt som istället för att stirra sig blind på en viss grupp som man vill nå ut till och menar att "Alternativet kan istället vara att ha en bredare ansats så att ingen känner sig utpekad och att arbeta med teman, allmänmänniska frågor eller utgå från ett platsperspektiv" (Molin, 2013, 186). Arbetar man som tjänsteman kan det dessutom vara svårt att våga och få tillåtelse att prova nya saker (Molin, 2013, 186). Det kan vara bra att ha fler delmål som i slutändan kan skapa förbättring. "I våra organisationer behöver vi få mer tid för reflektion och ifrågasättande när det gäller hur vi ska vara kritiska mot olika normsystem" (Molin, 2013, 187). Att våga prova något annorlunda är något de gjort på Livlustkammaren som jag skriver mer om i avsnitt 3.4.

3.3. Metoder för att arbeta efter för att få en bättre arkeologi

Svanberg och Wahlgren ser intressentanalyser, målgruppsarbete och kognitiv kartering som viktiga hjälpmedel för att effektivt kunna planera och genomföra ett sådant publikt arbete.

Intressentanalys är som det låter en undersökning av och samtal med vilka, både enskilda personer, organisationer och föreningar, som har intressen i ett projekt alltså vilka som kan komma att påverkas eller kunna bli engagerade i projektet (Svanberg och Wahlgren, 2007, 67). Det är alltså inte frågan om att föra statistik över intresserade personer utan tänkt att vara en grund för skapa intresse och göra människor delaktiga. Här kan man fånga upp alla möjliga samarbeten genom att försöka tänka i nya banor och centrala personer kan upptäckas som kan agera dörroppnare vilket kan vara mycket viktigt för projektets framgång (Svanberg och Wahlgren, 2007, 70). Det kanske finns människor i närheten som helt enkelt är intresserade av det lokala samhället och inte främst av arkeologi. För om ambitionen är att nå ut till fler men framförallt nya publikgrupper måste blicken vändas mot publiken och vad de gillar. Vissa grupper och privatpersoner kanske självmant söker kontakt men om arkeologin vill nå nya grupper krävs kanske ett mer aktivt arbete med att söka upp människor som inte spontant tar kontakt (Svanberg och Wahlgren, 2007, 28).

När man fått en klarare bild av de olika intressenterna kan man analysera vidare om deras intressen, livssituation etc, vad de tycker om projektet och när, var och hur de kan bli delaktiga i projektet (Svanberg och Wahlgren, 2007, 70).

Även Anita Synnestvedt som själv har genomfört tillfälliga utställningar med en klar målsättning till delaktighet och nyskapande publik arkeologi på b la Styrö och Bergsjön skriver om hur utåtriktat arbete med breda samarbeten och delaktighet är ett bra sätt att skapa ett sant engagemang. Det gäller inte bara vid utgrävningar utan även som i hennes projekt vid fornlämningsplatser som kan bli mötesplatser om människor och grupper får inbjudningar (Synnestvedt Anita, 2008, 391). Synnestvedt menar att både ett lokalt och arkeologiskt perspektiv behövs vid samarbeten för att få fram ny kunskap. Enbart det professionella perspektivet kan riskera att inte vara relaterbart till de som bor och brukar platsen och ett enbart lokalt perspektiv bidrar bara med lokala inslag (Synnestvedt Anita, 2008, 401).

Kognitiv kartering är det andra ledordet som avser kartering av platsen och dess omgivning men då inte bara de officiellt kända sakerna utan också platsens historia och hur människor upplever och brukar platsen. Fånga upp de berättelser, traditioner, skrönor om platsen och hur har den använts genom tiderna och i nutid. Det gäller att få fram kunskaper om det lokala tänkandet (Svanberg, 2007 och Wahlgren, 2007, 71). Intressentanalysen och den kognitiva

karteringen måste sedan analyseras tillsammans innan aktiviteterna kan påbörjas.

Karlsson och Nilsson menar att arkeologivärlden måste sätta publik arkeologi under lupp för diskussion med nya ögon och just som deras bok säger kritiskt rannsaka arkeologins publika relation genom att använda kunskapsdialektiken. Hur ska man då få till en sådan kunskapsdialektik som Karlsson och Nilsson förespråkar? Det resonerar de sig fram med hjälp av dagens pedagogiska forskning. Den traditionella arkeologiska förmedlingen, till stor del består än idag, tillhör en förlegad pedagogik som går ut på inläring av torra fakta till en passiv publik menar de. Sedan många år lägger man tonvikten på hur, inte som tidigare vad, man lär sig och ge den lärande redskap för lärande utan torra faktauppgifter som presenteras till en passiv publik (Karlsson och Nilsson, 2001, 30). Det känns mer meningsfullt att kunna se helheten och sammanhanget och inte enstaka detaljkunskaper och det ger publiken ett perspektiv av delaktighet, engagemang och utmaningar (Karlsson och Nilsson, 2001, 35).

Karlsson och Nilsson menar att fokus på relationen måste bytas ut från ”arkeologen och ämnet till publiken och ämnet” (Karlsson och Nilsson, 2001, 38). ”Arkeologins (pedagogiska) problem är inte att publiken är ointresserad, utan snarast att vi som arkeologer tycks vara ointresserade av hur vår information fungerar, och vilken typ av lärande och kunskap den ger upphov till” (Karlsson och Nilsson, 2001, 39).

Karlsson och Nilsson tar upp pedagogen Paul Ramsdens resonemang och applicerar det på publik arkeologi. Arkeologin kan enligt detta synsätt uppmuntra ett djupperspektiv om t ex arkeologin förmedlas på ett intressant, okomplicerat och stimulerande sätt utan jargong. Den måste vara flexibel, ha respekt för sin publik, stimulera publikens oberoende och ta till sig och lära sig av publiken (Karlsson och Nilsson, 2001, 36). De frågar sig sedan om arkeologer är villiga att genomföra en sådan förändring. Ja att dela engagemanget, förmedla på ett intressant och okomplicerat sätt, att vara flexibel torde inte vara några större problem att klara av menar de (Karlsson och Nilsson, 2001, 39). De är mer tveksamma till att arkeologin skulle vara villiga att ta lärdom av publiken och sporra publiken till fritt och oberoende och kritiskt tänk och tolkningar (Karlsson och Nilsson, 2001, 40). Det skulle innebära att ”vi tvingas erkänna att vi är beroende av publiken som samarbetspartner i ett gemensamt projekt” (Karlsson och Nilsson, 2001, 40). ”en nyordnad arkeologisk pedagogik kan utgöra den brygga som behövs för att revitalisera den avsmnade kunskapsdialektiken mellan arkeologin och dess publik” (Karlsson och Nilsson, 2001, 40). De presenterar den sk konvergerande vägen som ett möjligt alternativ för att uppnå detta (Karlsson och Nilsson, 2001, 63) så att arkeologin och publiken kan arbeta tillsammans i linje med Ramsdens pedagogiska linje.

Arnberg och Gruber har i många år studerat publika aspekter av utgrävningarna i Motala och anser också att den traditionella förmedlingen i mycket lever kvar i stort och även i Motala-projektet. De menar att både länsstyrelsen och arkeologer har svårt att utveckla nya metoder som går utöver de antikvariska och vetenskapliga ramarna trots kraven på ett bredare perspektiv (Arnberg och Gruber, 2014, 159). Förmedlingen går ofta ut på att förmedla information och utbilda så många som möjligt medan en samarbetande och aktivt deltagande allmänhet med inflytande är en ovanlig syn (Arnberg och Gruber, 2014, 164).

I Motala genomfördes ett stort antal publika aktiviteter under de många åren projekten rullade (Arnberg och Gruber, 2014, 168). Här var det utgrävningar som låg till grund för det långa projektet och Arnberg och Gruber beskriver hur det inom uppdragsarkeologin finns en lång tradition av att omvandla utgrävningsresultat tillgängligt för allmänheten och det brukar då röra sig om guide turer, föreläsningar, utställningar och olika typer av skrivet material. Det

som däremot inte har en lång tradition är de nya perspektiv och arbetssätt som förväntas vara på plats. En lagändring 2014 i Kulturmiljölagens 2 kap 13 § innebär dessutom att Länsstyrelsen faktisk kan ställa krav på att arkeologiska undersökningar ska förmedla resultatet och länsstyrelsens roll är ju att implementera de mål som är uppsatta av riksdagen. Enligt Arnberg och Gruber har länsstyrelsen in några fall genom t ex seminarium och målgruppsanalyser sökt nya vägar för att uppnå dessa mål i praktisk verksamhet men att de allt som oftast har de förändringar som Riksantikvarieämbetet efterlyser inte fått genomslag i någon större omfattning (Arnberg och Gruber, 2014, 163).

Den uppdragsarkeologiska processen kan formuleras i tre steg; antikvarisk, vetenskaplig och populär dokumentation. I denna linjära process ses allmänheten som passiva mottagare av kunskap som har populariserats av arkeologerna. Men dessa processer är mer komplexa än så menar Arnberg och Gruber och illustrerar det genom de olika synsätten i berättelseform som beskriver hur samhället i Motala använt dåtid och arkeologi som ett sätt att lösa olika utmaningar och använda till sin fördel. Så uppdragsarkeologin bidrar här på fler sätt än med det traditionella utbildningsperspektivet (Arnberg och Gruber, 2014, 174). Berättelserna kan ha som sensmoral att vi känner igen oss själva genom dåtidens människor eller tvärtom att det är något helt annorlunda och exotiskt. De kan betona kontinuitet eller förändring och framsteg. Arnberg och Gruber visar hur dessa berättelser använts på olika sätt som ett verktyg för att uppnå sina mål som i affärsmöjligheter och skapande av identitet (Arnberg och Gruber, 2014, 176). Beroende på vad arkeologerna hittar och presenterar kan dessa berättelser skapas och formas till budskap som kan leva sitt eget liv hos t ex hyresvärdar som vill marknadsföra sina lägenheter och när kommunen vill sälja in sig och få företag att etablera sig och stärka invånarnas självkänsla. ”Jakt och fiske lockade de första bosättarna till Motala ström för 8000 år sedan. Och det är fortfarande naturen och vattnet som står högt på önskelistan för nyinflyttade. Här finns nämligen chansen att hitta läget som du kanske bara drömt om tidigare. Till priser som är långt mer jordnära än i storstäderna” (Ledigalagenheter.org/hyresvärdar/ostergotlands-lan/motala/). Peter Aronsson menar att den inte alls bara är myndigheter som tar initiativ till kulturarvsprocesser. Nej här får de konkurrens av föreningar, kommunen och entreprenörer som har egna bilder av vad kulturarv är och använder det på andra sätt som passar de. ”Många använder sig av det förflutna för att tala om vilka de är, för att tjäna pengar och för att lära sig saker inför framtiden”(Aronsson, 2009, 41). Aronsson resonerar att dessa kulturarvsprocesser till stor del ligger utanför de erkända institutionerna. Det betyder att staten bestämmer vad som är skyddsvärt men att andra processer också är i görningen som också bestämmer vad de tycker är skyddsvärt och genererar fullständigt nya kulturarv (Aronsson, 2009, 37). Mycket av historiebrukandet sker alltså utanför myndigheterna i samhället.

Det går alltså att använda det förflutna från olika perspektiv. Historiebruk ger en förklaring till hur det förflutna i vår tid används för olika syften av olika aktörer på ett sätt som gör den relevant och användbar i vår samtid och då också påverkar historia (Aronsson 2004). Både Peter Aronsson och K-G Karlsson delar upp historiebruk i olika områden som kan användas som verktyg i olika sammanhang. Båda betonar att dessa respektive indelningar inte är en uttömmande förteckning och att fler kan användas samtidigt. Karlsson menar att syftet bakom indelningen är att kunna användas för att se likheter och skillnader i samhällets historiebruk och även ge brukaren verktyg för att tänka på sitt användande och betydelsen av historia (Karlsson, 2009, 59). I arkeologiska projekt kan ett historiebruksperspektiv användas för att analysera hur historiebruket har använts.

Vem som brukar historien till olika syften har beskrivits ovan. När det kommer till hur den

publika arkeologin används har Holtorf samt Matsuda och Okamura delat in publik arkeologi i olika modeller som beskriver synsätt och arbetsätt och kan användas för att göra arkeologi mer relevant för samhället och som stöd för att analysera hur den publika arkeologin används. De kan så att säga ta pulsen på arkeologins status och inriktning och kan på så sätt vara till stor hjälp när strategier för publik arkeologi ska utformas (Matsuda och Okamura, 2011, 7). De tre modellerna går att använda efter behov och för att argumentera både för och emot och ställa sig frågor som vilka modeller används mest, vilka borde användas mindre och vilka går att utveckla mer (Holtorf, 2007, 129).

Holtorf presenterar de tre modellerna pedagogisk, publika relationer och demokratisk. De två första modellerna ser allmänheten som okunnig och om de lämnas till sitt öde kommer de inte kunna tillgodogöra sig kunskap eller göra kompetenta omdömen om vare sig verklighet eller vetenskap. Den sista modellen ser däremot allmänheten som kapabla att ta egna informerade beslut i svåra frågor (Holtorf, 2007, 108).

I den pedagogiska försöker arkeologer få så många människor som möjligt att komma att se både dåtiden och själva yrket på det sätt som arkeologerna ser på det. Diskrepansen mellan hur arkeologin och allmänheten ser på arkeologin måste försvinna (Holtorf, 2007, 109). Som Karlsson och Nilsson i tidigare avsnitt tar Holtorf upp att arkeologer får huvudbry när alternativa, utomvetenskapliga perspektiv får mer uppmärksamhet än de själva och att allmänheten kan få en helt felaktig bild av arkeologi. Lyssna på oss istället skriker arkeologer! (Holtorf, 2007, 108)

Den publika relationsmodellen innebär att arkeologer bör försöka att förbättra den offentliga bilden av arkeologin för att uppmuntra mer social, ekonomisk och politisk stöd för den. Arkeologin är beroende av sin publik. Arkeologi och arbetstillfällen för arkeologer är beroende av många faktorer som t ex hur skattebetalarna ser på att pengar går till arkeologin, politisk vilja och exploatörers villighet (Holtorf, 2007, 114).

I den demokratiska modellen blir alla inbjudna och uppmuntrade att utveckla sin egen entusiasm och gräsrotsintresse för arkeologi. Arkeologer får tåla att människor föredrar att skildra arkeologin på ett visst sätt (Holtorf, 2007, 119). *"The professionals do not serve as a special state police force dedicated to eradicate interpretations of both the past and archaeological practice that would be considered "false" or "inappropriate" by a jury of their peers"* (Holtorf, 2007, 119). Holtorf undrar om detta ställer för höga krav på publiken att bestämma hur dåtiden var och vad arkeologin ska göra. Kompetenta beslut kanske behöver en viss professionalism som allmänheten inte har och vet de vad de egentligen vill (Holtorf, 2007, 123). Det kan ha sina svårigheter med demokratiperspektivet men Holtorf menar att fördelarna med att på riktigt engagera fler människor och ge dem minnesvärda arkeologiska upplevelser väger tyngre. (Holtorf, 2007, 123).

Matsuda och Okamura använder Holtorfs modeller för pedagogik och publika relationer men delar upp den demokratiska i kritisk och multivokal. Där de två första är mer praktiskt lagda och de två sista mer teoretiska.

Kritisk modell fokuserar på frågor om vems intressen är tillgodosedda med en viss tolkning av dåtiden. Den utmanar sociopolitiska mekanismer som upprätthåller en särskilt arkeologisk praxis och tolkning som kan gynna vissa grupper. Den markerar en specifik mening med det förflutna (Matsuda och Okamura, 20, 6).

Multivokal vill visa på mångfalden i att läsa dåtida kulturer. Arkeologer kan använda sig av detta tillvägagångssätt för att försöka identifiera och tolka dåtiden. I praktiken använder publika arkeologer detta tillvägagångssätt för att identifiera och bekräfta olika tolkningar som olika grupper och individer gör olika sammanhang i dagens samhälle. De försöker få en övergripande förståelse av vad dåtida kulturer betyder för människor (Matsuda och Okamura, 20, 6).

Arnberg och Gruber använder sig av Matsuda och Okamuras modeller för att förklara arbetssättet i Motala. Utifrån det multivokala perspektivet drar Arnberg och Gruber en viktig slutsats i Motala om att uppdragsarkeologin måste ses som ett nätverk istället för en linjär och rigid process med olika steg (Arnberg och Gruber, 2014, 176). Eftersom intressenterna som vi sett drivs av olika motiv och mål måste arkeologin, för att bättre fånga potentialen i dessa nätverk, identifiera och bilda sig en förståelse för hur olika sociala grupper och individer historieberkar arkeologin på sätt som är meningsfulla för dem. De menar att arkeologin måste bredda sina perspektiv och komma närmare ett multivokalt synsätt. Bredare och mer varierade och interagerande publika aktiviteter är sällan utforskade inom uppdragsarkeologin och när arkeologin bjuder in allmänheten är det i huvudsak så att publiken kan lära sig mer om arbetet. De menar att denna attityd skapar onödiga gränser som hindrar en utveckling mot publikt engagemang. Om vi vill komma närmare regeringsmålen etc måste vi ha ett större erkännande för publikens egna perspektiv, få de involverade i ”*meaning making processes of archaeology*” och ge dem makt.

Ett annat problem är att även om det är många möten inblandade är det klart att dessa möten inte är representativa av Motala som helhet. Undersökningen där har fått de att förstå att även om många publika försök och samverkan sker har det funnits döda vinklar i relationen med allmänheten. Det här är ett fenomen som sällan är adresserat när man planerar projekten menar Arnberg och Gruber. En viktig demokratisk utmaning är därför att utveckla metoder som inkluderar och engagerar grupper i samhället som inte nås genom de etablerade kontakterna. Uppdragsarkeologin måste därför aktivt exponera och utmana de sociopolitiska strukturerna och använda sig mer av den kritiska modellen (Arnberg och Gruber, 2014, 177).

Enligt Arnberg och Gruber får uppdragsarkeologin väl godkänt för pedagogik och publika relationen men däremot inte godkänt när det gäller att uppfylla samhällets krav på deltagande och tillgänglighet. Arnberg och Gruber vill se en uppgradering av självbilden av vad förmedling är och hur den bidrar till bredare perspektiv i relation till allmänheten och samhället. De önskade förändringarna förutsätter en praxis som utökar sina relationer med publiken och utvecklar tillvägagångssätt baserat på det kritiska och multivokala perspektiven tillsammans då med den pedagogiska och publika relationen. Slutsatsen blir att uppdragsarkeologi har mycket mer potential än vad som utnyttjas idag men om denna potential ska kunna förverkligas måste det finnas en vilja att öppna dörrarna och gå ut i samhället, lära känna omgivningarna genom att aktivt inkludera behov och önskemål från allmänheten (Arnberg och Gruber, 2014, 177).

Matsuda och Okamura betonar att det finns röster för att för mycket betoning på multivokal och kritisk kan få oss att glömma varför vi faktiskt gör arkeologi. De tror vidare på att om publiken får lära sig om arkeologi och kan delta själva och känna att dåtiden betyder något. De hänvisar till Muraki som kommer till liknande slutsatser efter att ha studerat utgrävningsprojekt i Miharashidai Japan. Värdet av publikt deltagande i utgrävningar och att genom kunskap och att praktiskt arbeta med det kan ge glädje och att dåtiden betyder något.

Arkeologisk utbildning ska dock inte innebära att arkeologen tvingar på publiken sin syn utan för att arkeologisk utbildning ska vara framgångsrik krävs ett nära förhållande och tvåvägskommunikation mellan arkeologin och publiken (Matsuda och Okamura, 2011, 13).

3.4 Vilka aktiviteter ska arrangeras

Vad kan vi då tänka oss för aktiviteter givet att vi tagit hänsyn till vad analyserna säger om förutsättningarna i det specifika projektet? Genom att vara den som initierar projektet kan man också se till att det finns förutsättningar för att de både egna målen och andras kan uppfyllas inom projektet och att man lär av varandra. Svanberg och Wahlgren säger att det bara är fantasin som begränsar utbudet av aktiviteter och ger som exempel att utgrävningar kan utformas så att publiken både kan delta i planering, utgrävning och slutligen tolkning. Var resultaten visas finns många alternativ som internet, museum men även lite annorlunda ställen är de som kan ses av många som inte skulle tagit sig till en utgrävningsplats eller museum, t ex offentliga rum som vårdcentraler och köpcentrum (Svanberg och Wahlgren, 2007, 138). Det man möts av när man åker tunnelbana i Madrid och som resenär får en helt annan resa på köpet - en resa som sträcker sig 15 miljoner år tillbaka fram till nutida konst med mängder av fossiler, en replika av elefant från mioceneepoken, akvedukter, nutida konst, dokumentation om hur tåg tunnelarna byggdes med en mosaik av tusentals teckningar av konstruktionen och mängder av replikas av Fransisco Goyas konstverk. Lite av det kunde vi se de åren Nationalmuseet renoverade och hade tillfälliga utställningar på flygplatser och tågstationer.

Att en arkeolog håller i en visning och berättar om forntiden kan säkert många gånger upplevas som lite tråkigt. Bättre då att som Svanberg och Wahlgren menar att vid visningar på utgrävningsplatsen involvera publiken mer aktivt på något sätt t ex genom frågesport, prova på aktiviteter och känna på och tolka föremål. Människor tycker om att återuppleva förflutna äventyr och Holtorf nämner en studie som visade att *"peeling carrots can be experienced as fun as long as you are in the past"* (Holtorf, 2005, 106). Svanberg och Wahlgren föreslår även att man kan ta som vana att ha en gåva tillhands som besökare får. Det blir som ett trevligt minne från dagen som gör att man kanske minns dagen mer och kan berätta för familj och vänner om när de frågar om föremålet. Detta kan även appliceras på museum. Ett sätt att lära sig och som också kan göra det roligare är genom interaktiva prova-på aktiviteter. På Teknikens Hus i Luleå står röra, känna och tänka i centrum när Norrbotten visar upp gruvor, stålverk, rymd och data. Här kan du sitta i en kran och styra hamnarbetet eller i skogen och kapa träd. Här finns även AR-teknik, "förstärkt verklighet", robotprogrammering och 3D skrivare (Lhammer och Ali, 2018, 60). Sigtuna museum har som Historiska museet en utgrävning på museiområdet där skolbarn fick arbeta som arkeologer en dag. Det är ett autentiskt upplägg där saker grävs upp för att sedan tolkas. Här lär sig barnen också medeltida kunskaper i praktiken som att baka pannkakor över eld. Museet ser det som att barnen lär sig ny kunskap men samtidigt att de känner en tillhörighet till det lokala samhället. På Statarmuseet i Torup är pedagogiken att barnen lär sig genom att arbeta med det i praktiken som att baka, laga mat och ta hand om djur och jordbruk (Lhammer och Ali, 2018, 61). Vid läns museet på Murberget i Härnösand får barnen ha lektioner som förr i tiden i tidsenliga skollokalerna.

Även vid föreläsningar kan publiken engageras genom att talen ersätts av mer informella workshops. Det är bra att fånga upp publikens reaktioner som kan användas i det fortsatta arbetet och dokumentationen. Sedan gäller det att ha flexibilitet för att utöka eller ta bort aktiviteter under resans gång. Det kanske finns möjligheter att samarbeta med och använda

sig av t ex studieförbunds och hembygdsföreningars lokaler, hemsidor och marknadsföring eftersom de kanske redan har inarbetade kanaler för annonsering och spridning eller samarbeta vid olika events som mässor, marknader och festivaler (Svanberg och Wahlgren, 2007, 138).

Efter den medeltida träkyrkan brann ner i Södra Råda i Värmland påbörjades uppbyggnad och utgrävning. Med rubriken "Ett kommunikationsprojekt är inget nytt under solen – människor har alltid samtalat!" (Karlsson, 2004, 7) var tanken att "kommunikation skulle värderas lika högt som den vetenskapliga delen av projektet." Besöksiffrorna talar sitt tydliga språk, 1 700 personer under utgrävningsperioden på 4 veckor (Karlsson, 2004, 7).

De poängterar att arkeologi är till för människorna som även Karlsson och Nilsson skriver om och inte för självbetraktelse för egen del - att arkeologin skulle vara till för arkeologin. Vid planering om hur kommunikationen skulle se ut bestämdes det om tydliga ansvarsfördelningar i undersökning/vetenskap och kommunikation där personer tilldelas ansvar inom ett område och att inte alla skulle göra allt (Karlsson, 2004, 6). Det fanns ett synsätt att "det i dialogen mellan allmänhet och arkeologer föds nya tankar som både kan vara fruktbara för en inomvetenskaplig diskussion likväl som i kommunikationen med allmänheten håller på att slå rot" (Karlsson, 2004, 7). Amatörarkeologer fick gå en utbildning och sedan delta i undersökningarna tillsammans med personal från museerna och Riksantikvarieämbetet. Här skulle de inte känna att de störde arbetet utan tvärtom gjorde en värdefull insats och att deras perspektiv uppskattades och togs tillvara (Karlsson, 2004, 7). Grävningarna var öppna för besökare från 9 till 16 och det fanns även guider där. (Karlsson, 2004, 8) För att uppväga den stora delen äldre besökare bjöds även barn och ungdomar in för prova-på grävning (Karlsson, 2004, 14).

Utfallet värderades mestadels positivt från både arkeologer och amatörarkeologer även om arkeologerna kände att det ibland blev stressigt med en komplicerad utgrävning i kombination med att hinna svara på alla frågor från amatörarkeologer och besökare (Karlsson, 2004, 13). Det är ju inte heller meningen att arkeologernas arbetsmiljö ska bli stressig och fritiden går åt när det inte finns tillräckliga medel för att arbeta i ett lugnare tempo och få mer tid. Själva processen som Svanberg och Holtorf skriver om hur det är själva vägen som är det intressanta. Karlsson menar att det behövs metoder för att t ex dokumentera allmänhetens synpunkter. Det är inte heller lätt att få människor att själva dokumentera sina berättelser, upplevelser, funderingar och åsikter. Karlsson menar att för att få fram lite spontana saker på detta tema kan det kanske vara en idé att kunna filma på plats vid utgrävningarna (Karlsson, 2004, 25).

Av litteraturen har jag fått en bild av att arkeologer kanske många gånger har en negativ bild av hur media rapporterar. Resultatet anses vara förenklingar och till och med att ge en felaktig bild i sökandet efter läsare där sensationer betonas. Kontakten med media är viktig och här gäller det enligt Karlsson att vara mer förberedd i mötet med journalisten och ha en uttänkt plan på vad man vill förmedla ut, ha skriftligt material som stöd och eventuellt korrekturläsa för att undvika faktafel. Det räcker inte heller med att vänta på att media ska komma utan man måste reaktivt kontakta (Karlsson, 2004, 15). Om kommunikation betonas även här kan det resultera i en artikel med den vinkeln och även intervjuer inte bara med arkeologer utan även amatörarkeologer och besökare.

Karlssons utvärdering efter projektet är att kommunikation är viktigt för att rättfärdiga arkeologiska undersökningar och bidrar med kunskap till allmänheten men även arkeologin.

Hon pratar också som Svanberg och Wahlgren om att kulturarvet är en demokratisk rättighet (Karlsson, 2004, 20). Efter grävningarna i Södra Råda startade en ny gren ur hembygdsföreningen "Södra Rådas amatörarkeologer" som har en organiserad verksamhet som är uppdelade i grupper som studerar olika saker i trakten (Karlsson, 2004, 22). Arkeologerna är där en kort period, i detta fall 1 vecka, men om allmänheten engagerats kan projektet leva vidare när arkeologerna åkt iväg, media tröttnat och inga besökare kommer.

Man får ha i åtanke att vissa platser har mycket gratis som en speciell plats, lämningar, läge, etc, och att det kan vara svårare att få dit en intresserad allmänhet till andra områden som inte har samma historia och som allmänheten inte har någon relation till från tidigare. En tragedi kan i detta fall ha varit en bra början för att få uppmärksamhet att bygga vidare på.

Lihammer och Ali har i rapporten *Att vidga sin publik handlar om att vidga sig själv* från 2018 tittat på hur offentliga museer ofta har som uppdragsbeskrivning att de ska vända sig till alla men verkligheten är att långtifrån alla kommer till museerna. De konstaterar också att det är väldigt olika vad som gör att människor kommer till museer och att därför behövs riktade satsningar och strategier för att nå ut till en större publik. Nyckeln är därför att få en större kunskap om önskemål och behov hos publiken som bland annat kan uppnås genom besöksundersökningar.

I studien ges många exempel på detta och de har alla gemensamt att de har försökt få större kunskap om och bekanta sig med sin publik och eftersom alla har olika livssituationer, förutsättningar och behov har det påverkat inriktningen (Lihammer och Ali, 2018, 9). Ofta har man också valt ut någon eller några grupper att jobba med i sitt målgruppsarbete som t ex personer med demens, nyanlända eller barn vilket säkert är mer framgångsrikt eftersom "alla" inte är realistiskt. Genom att ändra på verksamheten kan det "kunna få fler – eller andra än vanligt – att känna sig berörda och bekräftade av samt engagerade av museets verksamhet. Helt enkelt att känna att museets verksamhet handlar även om dem" (Lihammer och Ali, 2018, 57).

Många museer har använt sig av aktiviteter och events som föredrag, konserter, marknader och afterworks (Lihammer och Ali, 2018, 47). Kalmar läns museum har på onsdagar öppet till 20 istället för att stänga 16 som de andra dagarna. Ett tillfälle för alla som arbetar och inte kan komma ifrån dagtid. Vid en titt på kalendarium för onsdagskvällar kan man i maj lära sig mer om fönsterrenovering, gå på vernissage Lasse-Maja & cirkusmysteriet eller få senast nytt från utgrävningarna på Sandby borg.

Jamtli har både jul- och vårmarknad som drar stor publik och Jamtlidagen då det är visningar, barnaktiviteter och att personalen visar upp hur de arbetar. Museet arbetar också som Kalmar med afterwork aktiviteter som föredrag som också kan ses på youtube (Lihammer och Ali, 2018, 48) och via storbildskärm på ett tjugotal andra lokaler som bibliotek och andra mötesplatser. (Jamtli's hemsida) Även Åjtte i Jokkmokk har använt youtube för att nå ut till de som inte tar sig till museet (Lihammer och Ali, 2018, 50).

Bildmuseet i Umeå har utifrån sina utställningar haft annan verksamhet kopplad till det för att få ut mer i dialog och debatt som t ex teaterföreställningar, filmvisning, workshops och populärvetenskapliga föreläsningar. Det har då varit nödvändigt att samarbeta med andra organisationer som Umeå universitet, teaterföreningar och Norrlandsoperan. De har som Kalmar läns museum satsat på kvällsöppet med Art Friday som inkluderar olika events som vernissage, konstquiz och vissa aktiviteter som lockar till sig många ungdomar med mingel i

caféet och DJ spelningar (Lihammer och Ali, 2018, 48).

Att öka synligheten av personalen har Mölndals stadsmuseum gjort genom att museets anställda är värdar vid olika tillfällen och beroende på när man besöker museet kan man få språka med en antikvarie, tekniker, digitaliserare eller kommunikatör (Lihammer och Ali, 2018, 59).

En del museum tar hjälp av olika mediekkanaler som youtube och facebook för att nå ut till fler och även till de som bor långt ifrån. Ett annat sätt att nå utanför de fysiska lokalerna och ett steg längre är sk outreach som brukats av en del museer. Ett exempel är tekniska museets Maker Tour som man kan kalla ett mobilt museum inrymt i en skåpbil som kan förflyttas till alla möjliga ställen som skolor, mässor, torg och på andra allmänna platser och vid speciella events. Här är tekniken i fokus och hur barn och ungdomar kan få upp ögonen för teknik och naturvetenskap genom praktiska aktiviteter som att lösa problem, programmering, ellära och skapande. Att nå ut på detta sätt menar museet har att göra med demokrati och samhällsnytta (Lihammer och Ali, 2018, 62). Åjtte har arbetat på samma sätt med informationslådor som t ex museer och bibliotek kan låna eller hyra (Lihammer och Ali, 2018, 64).

Livrustkammaren har fått uppmärksamhet via sin facebookside och museet beskriver sig själva som att "Livkammaren vill vara din historiebästin på internet" Detta innebär att man har en lätt ton som uppmuntrar folk att ställa mer frågor. Här har man haft som målsättning att nå ut till fler men man har även sett att kopplingen mellan facebook och besöken på museet har ökat. Det har man kunnat undersöka på grund av kommentarerna på facebook och även att visa evenemang har blivit slutsålda som endast har informerats om på facebook (Lihammer och Ali, 2018, 51).

Ingången kan alltså vara genom en smarttelefon istället för museets pampiga entré och som i sin tur kan leda till att många tar sig till entrén senare. Livrustkammaren har några eller något kort inlägg varje dag med lite annorlunda, självdistanserat och humoristiska klipp som ofta anknyter till samtida händelser. Den lättsamma tonen ser man även av kommentarerna som också är betydligt fler och lättsammare än om jag jämför med andra museers facebooksidor som många gånger saknar kommentarer alls och man känner att man måste ha mycket på fötterna för att våga skicka en kommentar.

På ett inlägg på Livrustkammarens facebook sida är det en den 17 april en bild där anställda håller på och arrangerar något med texten:

"Krishantering. När kartan inte stämmer med verkligheten. Du tror att bilden är arrangerad. Vi önskar."

Från 22 februari, en fredag finns en svartvit bild från sekelskiftet:

"Fredag. Inte mycket har ändrats. Museitjänsteman vid sitt skrivbord. Viktiga papper på bordet. Tekniska hjälpmedel. Mystisk stövel. Frånvarande blick. Faktiskt precis som idag."

Det sista inlägget fick följande respons: Likes: 1,5 tn tummen upp, glad smiley och hjärta, 64 kommentarer och 40 delningar. Den lättsamma tonen kan säkert vara ett bra grepp för att bjuda in till dialog snarare än en mer formell föreläsning där man ska våga gå fram till arkeologen efteråt och ställa frågor.

Kalmar läns museum anordnar så kallade tidsresor till skolor med hjälp av en historisk miljö i närområdet och tidtypiska kläder lever så för en dag. "Det finns alltid en koppling mellan tidsepoken och nutid och de följs av en reflektion efter tidsresan för att koppla ihop dåtid,

nutid och framtid” (Lhammer och Ali, 2018, 63).

Några museer använder medskapande som en strategi för att öka sin publik. Det är något som kräver att museerna släpper lite på sin kontroll genom att låta publiken ha en röst i hur projektet ska utformas (Lhammer och Ali, 2018, 65). Kalmar läns museum arbetade på detta sätt i utställningen Superkronan där barn var med och fick ha önskemål om hur utställningen skulle utformas och vara med i hela processen. Museet har också sk Miniguider där mellanstadiebarn utbildas till guider i samband med en utställning. Jamtli hade ett samarbete med frisörstudenter till utställningen Härresande (Lhammer och Ali, 2018, 66). Lite som Holtorfs demokratiska perspektiv samt det Karlsson och Nilsson skrev om att släppa kontrollen till förmån för publikens perspektiv.

Upplevelseindustrin ökar och både Aronsson och Holtorf skriver om hur upplevelser får en allt större betydelse i vårt samhälle och vad bättre än arkeologi och historia att bjuda på spännande upplevelser Holtorf (2005:157) och (Aronsson 2004:37).

4. Teman

4.1. Sätt lokal historia i relation till världshistoria och samtidsarkeologi i relation till forntidsarkeologi.

Det är kanske lätt att bli hemmablind och glömma bort att det finns mycket fantastiskt i vår närmiljö och som också kan ses i ett större sammanhang världen över. Pyramider, kinesiska muren och romarriket i all ära men skolor, kommun och lokalbefolkningen måste upptäcka att det finns intressanta historier gömda i sin närmiljö och som i ett större perspektiv kan kopplas till händelser och utvecklingar världen över. Här finns inget kanske är en vanlig kommentar.

I kontakten i samband med utställningen på Styrso sade högstadieskolan att barnen läst om romarriket och det därför inte passade in med lokal historia vid den tidpunkten (Synnestvedt Anita, 2008, 281). Synnestvedts studie i Bergsjön jämförde hällkistan där med likande gravar i hela världen, för att visa på det universella. ”Målet här var inte att vara vetenskapligt korrekt, utan visa att forntida gravar och monument över hela världen har stora likheter eftersom människor med ursprung från ett stort antal olika länder besökte utgrävningen” (Synnestvedt Anita, 2008, 114). Det kan göra det mer relevant och känna samhörighet för många att se att samma typ av fornlämning finns här som i sitt ursprungsland. Ja man kan faktiskt se det som allas kulturarv, mänsklighetens kulturarv, och att ingen har mer ”rätt” till arvet. Man kan få tillåtelse att känna gemenskap med tidigare generationers människor trots att jag inte har mina rötter just där. Boken Arv och arvtagarna – femtusen år av mesopotamisk lärdoms historia tar upp det faktum att det vi idag hyllar som de lärda och civiliserade antikens grekers arv är till stor del till låns från öster. Hällmålningar är ett bra exempel på en fornlämningstyp som finns över hela världen. Med samma teknik och material har människor i alla tider använt rödockra för att måla bergsväggar och i andra sammanhang. Detta kan vara en bra ingång för att presentera för nyanlända som kan lockas till intresse genom att upptäcka att det faktiskt finns liknande lämningar i hemlandet som här där de bor nu. Det finns hällmålningar i Ghana och hällkistor i Etiopien. Eller som Atla museums hemsidas öppningsfras Our heritage - your heritage. Ett sätt att förändra förmedlingen utifrån dessa tankegångar för att inkludera fler grupper och få till den där delaktigheten som det står om i så många dokument. Människor som kommer hit från andra delar av världen har ingen relation till vår historia och blir annars exkluderade från vårt gemensamma kulturarv.

Min arbetskollega är från Ramsele men när jag berättade med entusiasm att jag skulle till området och besöka hällmålningar visade det sig att hon inte ens kände till att de fanns i området. Hon frågar om jag menade Nämforsen som hon känner till väl och flera på jobbet har som tradition att besöka Urkult varje år. Men hällmålningar nej det visste hon inget om.

När jag frågar henne om Ramseletraktens historia är det till slut den taxiverksamhet som startades där av hennes farfar och som hennes far sedan tog över hon berättar om och intressanta historier från det att det hela startade till hur de ofta körde färdtjänsttaxi till Sollefteå innan Systembolaget öppnade i Ramsele. Mycket yngre historia men som hon hade hört berättas om och kunde relatera till.

I samtida arkeologi kan publiken ha mer kunskap och självförtroende vilket gör att arkeologen och publiken till synes är på samma nivå och lika värdefulla i att komma med kunskap från olika håll och det kan vara en bra utgångspunkt att engagera och göra människor delaktiga. Samtidsarkeologi skulle kanske därför kunna arbeta på ett bredare arbetsätt och på så sätt vara en ingång till arkeologin. ”Med denna bakgrund hamnar samtidsarkeologin i ett nytt ljus. Det arkeologiska arbetet med lämningar från det nära förflutna kan på ett direkt sätt anknyta till publikens minnen, upplevelser och daglig verklighet. Kort sagt angelägna förhållanden som människor har en direkt relation till” (Svanberg och Wahlgren, 2007, 66). Även Burström, Gustafsson och Karlsson skriver i sin artikel *The air torpedo of Bäckebo, local incident and world history* hur samtidsarkeologi kan vara ingången till att senare få upp ögonen och intresse för mer forntida arkeologi. (Burström, Gustafsson och Karlsson, 2006, 9) Själv blev jag fascinerad av i historien när jag läser artikeln som jag inte kan säga om alla forntida universitetstexter.

Vid inventeringar är det inte vanligt att nyare fynd prioriteras och därför anser Svanberg och Wahlgren att det är viktigt att göra det vid en kognitiv kartering (Svanberg och Wahlgren, 2007, 72-73). De anser att samtidsarkeologins största behållning kan vara att den har kapacitet att göra arkeologin relaterbar till nutida frågor. (Svanberg och Wahlgren, 2007, 73).

Svanberg och Wahlgren hänvisar till undersökningar som visar att det är vanligt att människor har minnen och anknytning till saker från en nära dåtid. ”Om man vill arbeta publikt så kan dessa lämningar vara av stort värde eftersom de på ett omedelbart sätt kan anknyta till publikens minnen, kunskaper och landskapsförståelse” (Svanberg och Wahlgren, 2007, 73). Nostalg, egna minnen, tidigare generationer, där vi kan se vår egen förgänglighet i artefakterna och frågor om liv och död där cirkeln sen sluts som Edvard Persson sjunger ”Jag har bott vid en landsväg i hela mitt liv, och sett människor komma och gå, vad som än drar förbi, ett skall evigt förbli, det är kärlekens livsmelodi. När vi, böjda av år, mot det okända går följa kommande släkten väl i våra spår.”

Samtidsarkeologin ses ofta som skild från den ”vanliga” arkeologins fokus på det förhistoriska men metoderna är inte så olika även om man har ett annat källmaterial att utgå från (Svanberg och Wahlgren, 2007, 110). ”Samtidsarkeologin kan inte göra anspråk på att vara ”bara arkeologi”. Tvärtom är ämnet gränsöverskridande. Samtidsarkeologi kan bedrivas av såväl arkeologer som etnologer, kulturvetare, historiker och konstvetare. De traditionella akademiska ämnesgränserna är inte längre relevanta” (Peterson, 2007, 251). Här finns istället en öppenhet och mångfald som kan belysa historier och minnen som annars skulle falla i glömska i den dominerande historien. ”*These low-voiced histories can give a human perspective on large-scale happenings and courses of events that we otherwise only hear about on a general level*” (Burström, Gustafsson och Karlsson, 2006, 9).

På senare år har flera utgrävningar handlat om en nära dåtid som tex en klappbrygga i Tidaholm, en dansbana, torp och flera om föremål från andra världskriget (Burström, 2008, 25). Burström konstaterar att även om de inte har resulterat i några spektakulära fynd så har de dragit till sig lokal uppmärksamhet vilket också lett till att många har tagit aktiv del i

det arkeologiska arbetet och tolkningar. (Burström, 2008, 25).

Inte direkt som den idylliska Carl Larsson gården men Bilkyrkogården i Ryd, en förfallen bilsprot, har blivit ett stort besöksmål med besökare från hela världen och på hemsidan rekommenderas att inte glömma ”att ladda kamerabatterier och ha med extra stort minneskort.” Det tar inte många sekunder att få fram information från alla möjliga ställen; ”Faszinieredne Eindrücke – der Autofriedhof im schönen Smaland lohnt einen Besuch!”, inspelningsplats för TAL, en fransk musiker och 40 engelska recensioner på Tripadvisor.

Svanberg och Wahlgren anser att samtidsarkeologin kan vara en draghjälp i publikarbetet som kan bidra med en potentiellt större publik. När förhistoriska fornlämningar kan vara svåra att relatera till och förstå innebörden av kan samtidsarkeologin kliva in och kännas mer relaterbart till nutida liv och tillföra andra perspektiv. Karlsson och Nilsson ställer sig frågan: ”Vad är viktigast? – den för de flesta helt osynliga och tämligen döda stenåldersboplatsen, eller mossen där berättelser om gastar, bloss och drunksningsdöden alltjämt lever” (Karlsson och Nilsson, 2001, 55). ”Detta är i högsta grad en fråga om publikt förtroende, om demokrati och om etik. Och kanske kan man också göra det till en fråga om kunskapsuppbyggnad: Vad är ett stenålderslandskap värt om vi tappar kontakten med det nära förflutna? Och vad är arkeologin värd om vi tappar kontakten med publiken?” (Karlsson och Nilsson, 2001, 56)

Min studie var inte tänkt att hamna under samtidsarkeologi men resultatet lutade ditåt. Frågan som ställdes till 50 personer var enkel: Vad tänker du på om arkeologi och historia från din hembygd? Jag ville ha spontana svar även om de flesta fick tänka efter en stund innan de svarade. Tystnaden kan man kanske tolka som om de letade i minnet efter något riktigt forntida som arkeologin förknippas med för att till slut ofta landa i historiska händelser någon generation bort. Ursäktande sig om att det ju inte var arkeologi. Jag har fått rekommenderat boken 1986, hört intressanta historier om ett 10-tal far- och morföräldrars eskapader, hur konstnären Ivar Arosienus målade dasslock blev stulet när kvinnans mamma bodde granne med honom i Älvängen. De flesta hade också någon forntida historia men först sedan de tänkt en stund som en kvinna ringde mig senare för hon hade kommit på att de brukade plockade flintasten vid huset på Orust och för att komplettera ett tidigare svar om sin farfars trampade jordgolv. Ett tiotal personer kunde direkt nämna äldre lämningar och då rörde det sig om att en utgrävning gjorts i närheten som i Örebros glasgolv över 1600-talsgata.

4.2. Utnyttja att natur och kulturmiljö är populärt och välgörande för människor

I ett skiftande landskap mellan årstider och över tid går vi på promenadstigar som kanske trampats av människor i många tusen år. Vi befinner oss i nutid men vet att här funnits människor i dåtid i en natur som förändras men ändå står kvar och har både något av vår tid och dåtiden i sig. När jag läste spanska i Cuernavaca Mexiko besökte skolan en volontär organisation som arbetade med miljö och återvinning. De bad oss rita en bild av vår hembygd som vi sedan skulle beskriva. När vi 20 studenter av olika nationaliteter hade knåpat ihop en bild gjorde de oss uppmärksamma på att 19 av dem föreställde natur i olika skepnader – en liten tankeställare om hur viktig naturen är för oss. Den tjugonde var min vän Jessie som moloken försvarade sig med att han bodde i Atlanta känd för sina höga luftföroreningsnivåer inte sin natur men hade i alla fall fått med en liten persika i högerhörnet som symboliserade stadens många persikotråd. Synnestvedt refererar till Kristian Kristiansen som har tittat på hur

investeringarna inom publik arkeologi till kulturmiljövården fördelas i storleksordning museum, monumenten och sist kultur- och naturlandskapet. Allmänhetens siffror är det helt omvända där kultur- och naturlandskapet toppar i besöksantal för att sen följas av monumenten och sist museerna. Fördelningen borde vara det omvända anser Kristiansen men tillägger att satsningar på landskapet kräver nya berättelser och infallsvinklar med ett enhetligt tankesätt. Det behövs också helt nya samarbeten mellan lokalbefolkningen, kommunen, museer, universitet och länsstyrelsen (Synnestvedt Anita, 2008, 395) Att vistas i naturen är välgörande och läkande för människor är väl inget chockerande uttalande. Synnestvedt ger exempel på projekt som involverar natur, trädgård som terapi mot utbrändhet och återhämtning och såklart är naturen en storsäljare för hälsa, fritid och rekreation (Synnestvedt Anita, 2008, 265). Så på Svanberg och Wahlgrens fråga om hur man når andra grupper i samhället utöver de som redan är specialintresserade kan en möjlig väg att gå vara att integrera det med andra populära aktiviteter som t ex konst, natur, landskap. ”Av hävd har arkeologin helt fokuserat på vad de vill berätta, med utgångspunkt i vad som är viktigt i specialistens perspektiv. Men en kommunikation i egentlig mening förutsätter att man sätter sig in i och tar hänsyn också till andras synsätt” (Svanberg, 2007, 18-19).

Grundberg frågar sig om så stor del av den publika arkeologin måste bedrivas genom museerna när så mycket av arkeologin finns i kulturmiljön. Han gör en jämförelse med andra länder som Danmark och England där förmedling av arkeologi i mycket större omfattning är baserad på besökscentra och i samverkan med hembygdsföreningar och naturvårdsorganisationer (Grundberg, 2003, 153). Han tror att det finns mycket att vinna på att den publika dialogen kan flytta ut från museerna till kulturmiljön (Grundberg, 2003, 154).

4.3. Konst och arkeologi

Konsten kan erbjuda gemensamma beröringspunkter med ny kunskap och nya tolkningar till saker som kanske betraktats som självklara och ett hjälpmedel att kunna se fornlämningar på ett nytt sätt, skifta perspektiv och väcka existentiella tankar. Tanken bakom konstnären Marc Dions grävningar längs Themsens stränder som sedan ställdes ut på Tate Gallery i London var att undersöka hur konst, arkeologi och utställning kan mötas (Svanberg och Wahlgren, 2007, 92). Ett mycket uppmärksammat projekt som är ett exempel på hur man med enkla medel kan visa hur intressant arkeologi kan vara och framförallt inte bara det färdiga resultatet utan redovisa själva arbetet under resans gång. Flera arkeologer är inne på att många är intresserade av själva arbetet och det har passat flera konstnärer som arbetat med själva processen (Svanberg och Wahlgren, 2007, 93). Det är under arbetets gång som tolkningar och kreativa tankar kan uppstå i både arkeologi och konst.

Svanberg och Wahlgren ger flera exempel på konstnärer som har arbetat utifrån helt andra och mycket intressanta perspektiv. Fred Wilson tittar närmare på saker och företeelser som vanligtvis inte uppmärksammas eller hitta nya samband mellan och kombinera oväntade artefakter för att på så sätt få fram en helt ny historia (Svanberg och Wahlgren, 2007, 93). Han har ett kritiskt förhållningssätt till museernas urval som utan att vara avsiktligt kan uttrycka orättvisor i samhället. I hans projekt Mining the Museum grupperades ansett bordsilver tillsammans med slavbojor och en så enkel sak som att ändra ljussättningen på tavlorna så att strålkastarljuset hamnade på slavarne istället för slavägarfamiljer och vända på vem som är huvudkaraktär i bildhistorien (Svanberg och Wahlgren, 2007, 94.)

Ett annat annorlunda och spännande projekt är den koreanska konstnären Cho Duck Hyun. Projektet innebar breda samarbeten mellan olika discipliner när en poet, litteraturvetare och

arkeolog arbetade tillsammans. Poetens saga berättar historien om kungariket Yiseoguk som besegrades av Silla i skiftningen mellan brons- och järnålder. För att styrka berättelserna grävde Cho Duck Hyun upp järnhundar i området. Här blandas fantasi och verklighet så man inte vet vad som är vad och har som tanke att b l a reflektera kring dåtid och nutid, verklighet och saga där besökarna uppmuntras att fundera över sitt eget liv (Svanberg, 2007, 95-96).

I Historiska museets utställning History unfolds har samtidskonst hittat in bland museets utställningar. Här har nyckeln varit att samarbeta med många olika organisationer, företag och privatpersoner för att få en ny publik. Just att samarbetet involverar så många personer gör att det måste få ta mer tid och att vara öppen för nya idéer utifrån menar museet. Samarbetet med konstnärer bedömdes viktigt för att de kan få fram nya perspektiv och frågeställningar (Lihammer och Ali, 2018, 76).

Ett annat ställe som jag tänker på och som jag själv varit är Pilane på Tjörn som är ett vackert beläget kulturlandskap med betande får, stenåldersspår och närmare 100 domarringar från järnåldern allt i kombination med en modern skulpturpark. Jag blev fascinerad över hur t ex Hanneke Beaumonts skulpturer blir till forntida skuggor som på något sätt talar till oss som att de levde här för länge sedan. Västra Götalands län har stöttat projektet och skriver att det motiverades med att ”den bärande tanken bakom skulptur på Pilane var att fokusera på värdet i att använda gamla samlingsplatser för att gestalta vår tids frågor” (Västra Götalandsregionen, 2007). Nu rör sig ju detta om ett turisttätt och attraktivt område nära havet där markägaren har haft stort engagemang, tid och pengar att starta upp verksamheten. Dessa förutsättningar tillsammans finns såklart inte på många ställen men det kanske kan inspirera till liknande projekt i mindre skala och med lokala konstnärer och även av konststudenter och skolprojekt som ställs ut på bibliotek, museum eller som i Stora Rös i landskapet.

4.4. Bevaras eller brukas – se men inte röra eller se och röra

Synnestvedt menar att fornlämningar riskerar att bli vad hon kallar ”prydnadsföremål eller forskningsobjekt i landskapet” (Synnestvedt Anita, 2008, 388). Det är risken när kulturarvet bara bevaras och det därför blir svårt att hitta något engagemang hos allmänheten. Kulturmiljövården kommer, som lagen är skriven, ofta in då det finns ett skyddsbehov (Blank, 2003, 16). Folk i allmänhet är intresserade av historia. ”Ett intresse för historia hos allmänheten behöver dock inte vara detsamma som ett intresse för att bevara de fysiska uttrycken för historien, vilket kräver att antikvarierna blir bättre på att redogöra för sina argument för bevarandet” (Blank, 2003, 19). Kulturmiljövården måste istället handla proaktivt inte reaktivt menar Blank (Blank, 2003, 17).

Som Svanberg och Wahlgren skriver så finns det en mängd fornlämningar som bara förvaras i museernas magasin och i demokratins namn så kan man tycka att de skulle kunna tas ut från sina lådor och göra mer nytta och skapa intresse i folkets händer om forntida stenföremål och keramik kunde göras mer tillgängliga (Synnestvedt Anita, 2008, 396). Det finns en del utställningar för barn som är av typen se och röra. Kanske något som skulle kunna utökas även till vuxna? När Nationalmuseet öppnade på nytt fanns en nyhet för barn, Villa Curiosa, och även om de nyrenoverade lokalerna naturligtvis är helt fantastiska med ny teknik och design så var ändå min favorit barnavdelning som jag besökte och fick prata lite med personalen. När jag var där en lördag ringlade sig kön med barn och vuxna lång när personalen berättade för mig att det varit mycket populärt och att barnen verkade gilla utställningen. Väl inne fick barnen en muntlig berättelse av museets vaktmästare från en svunnen tid och fick sedan gå runt och upptäcka på egen hand. ”I ett vrå längst in i

Nationalmuseum finns ett gammalt skåp, bakom dörren i skåpet döljer sig ett förunderligt hem, Villa Curiosa. Hemmet är fyllt med samlade minnen, märkliga saker och fantastiska konstverk. Men vem bor egentligen här? Vem har gjort teckningarna? Vems är kavajen i skåpet? Villa Curiosa är en plats där historiens vingslag och sagans värld blandas – där kan luckor öppnas och undersökas lekar lekas, synvillor testas, tankar fördjupas och sinnen stimuleras och vila” (Nationalmuseets hemsida). Insatser riktade till barn kanske ändå har lyckats bäst och den pedagogiken skulle säkert passa vuxna också – nyfikenheten och äventyrlusten finns även hos vuxna.

”Jag har hört antikvarier förfasa sig över att barnen använder gravhögen som pulkabacke, men minnen och berättelser som skapas i barndomen bär man med sig under resten av livet, och platser som varit betydelsefulla i barndomen blir det gärna också i vuxenlivet” (Synnestvedt Anita, 2008, 387). Synnestvedt skriver vidare om Bronsåldersröset där det ständigt dök upp egengjorda rösen och är det då ett aktivt deltagande där man antingen kan se det som om människor tar egna initiativ och använder platserna eller att de förstör och vanäror de riktiga rösen. På Vitlycke museum gick det alldeles för långt anser en imponerande samling titlar från de Skandinaviska länderna som menar att ”Sverige riskerar förlora världsarvet i Tanum” när den arkeologiska kompetensen är utbytt mot ”kvasikulturella utställningar” och dagisbarn.(GP, 2008) Det är svårt att veta var gränsen går och här kan man ana en annan syn på hur olika delar av samhället kan bidra till arkeologin. Men i grunden kanske måste finnas någon professionell arkeolog som leder arbetet så att det inte ballar ur och lekmännen och barnen som leker förstör allt. Men det kanske är så att våra fina fornlämningsplatser blir urholkade när de på det här sättet tappar arkeologisk kompetens och inga pengar satsas på forskning och utveckling?

Ska vi t ex förfasas över barn som tillåts klättra på monumenten utan minsta aning om hur viktig och betydelsefull detta monument är eller ska vi acceptera att det ändå används på något sätt och att alternativet är att det förlorar sitt värde och blir en betydelselös och stum lämning. Fornlämningar förändrar sin mening och användningsområden över tid från det den ursprungligen skapades för. Holtorf tar ett exempel från vad han kallar en artefakts livshistoria och om de neolitiska stenyxor som man i senare tid var övertygade om att det var åskviggas som slungades långt ner i jorden vid ett åsknedslag för att sedan komma upp till ytan och besitta magiska krafter. Holtorf ger exempel på andra synsätt på brukande och bevarande. (Holtorf, 2005, 145) Det finns exempel på hur fornlämningar hanterats på ett sätt som kanske känns främmande för oss. Den sydafrikanska arkeologen Sven Ouzman visar att grottmålningar traditionellt hamrades, gnuggades och skars. På så vis kunde de producera ljud och använda på olika sätt i ett samhälle som fäster mindre vikt vid materiellt bevarande än vi. Ett föremål som tas från sin ursprungliga plats kan förlora en del av sin kvalitet men få en ny betydelse som t ex Berlinmurens alla bitar som finns världen över. (Holtorf, 2005,147)

”Monumenten är i ständig förändring, men de glöms bort om de inte används eller finns i folks medvetande genom berättelser eller myter” (Synnestvedt Anita, 2008, 387). Synnestvedt menar att fornlämningarnas roll som ”kulturell tillgång” inte finns kvar och att det kan vara värdefullt att platsen ändå används till andra saker som att barnen leker där. Det kanske är viktigare att bruka platsen idag och berika människor idag än att skydda den från morgondagen och Synnestvedt anser att allt inte behöver bevaras till vilket pris som helst. Vissa platser som på Svalbard kan till och med kanske få försvinna av naturens förlopp och där finns mottot att ”få dö en död i skönhet”(Synnestvedt Anita, 2008, 387). Nya sätt att tänka kring brukande kan vara en möjlighet att öka intresset hos allmänheten. Synnestvedt refererar till Australiensarna Gordon Grimwade och Bill Carter som anser att för mycket ambitioner åt att bevara kan ta över ett nutida bruk och göra att platserna känns obekanta och

inte passar in i den lokala miljön (Synnestvedt Anita, 2008, 400).

Monument i landskapet uppmuntrar människor till eftertanke, reflektion och existentiella tankar om livet, döden och vår egen förgänglighet (Holtorf, 2005, 102). Holtorf menar att allt detta insamlade av artefakter och data för en oviss framtid, som Svanberg och Wahlgren har visat på hur det ändå bara ligger i lager, borde stå tillbaka för att istället erbjuda upplevelser som passar vårt samhälle nu och inte sen (Holtorf, 2005, 148).

4.5. Samarbeta med publik arkeologi mellan de olika arkeologiska verksamheterna

Karlsson och Nilsson skriver om ”en strukturell situation där arkeologins olika verksamhetsfält som en konsekvens av ämnets expansion kommit att isoleras från varandra” (Karlsson och Nilsson, 2001, 24). Uppdragsarkeologi, museer, universitet är olika organisationsformer med olika utgångspunkter att arbeta med publik arkeologi men Svanberg och Wahlgren tror att de har tillräckligt gemensamt för att kunna samarbeta och leda till ett värdefullt utbyte av erfarenheter, fördjupade diskussioner och mångfacetterade och samordnade projekt inom publik arkeologi (Svanberg och Wahlgren, 2007, 131).

Museernas dörrar är öppna och är ju tvärt emot andra arkeologiska verksamheter anpassade bara för att just ta emot besökare och det är något som man skulle kunna dra nytta av i högre utsträckning än vad som sker idag. Karlsson och Nilsson skriver att de flesta utställningar tycks falla in i en traditionell faktainläring till en passiv publik (Karlsson och Nilsson, 2001, 30). Här visar Riksantikvarieämbetets nya studie från 2018 som beskrivits ovan på goda exempel på innovativa museiprojekt och med samarbeten med universitet och uppdragsarkeologin. Svanberg och Wahlgren ser museet som ett potentiellt fönster där man kan få en titt på pågående arkeologi i lokalområdet. Man kan utnyttja och samarbeta med uppdragsarkeologin och inventeringsprojekt eller i egna projekt och ha tillfälliga utställningar med t ex livesändningar, uppdateringar etc. Eller varför inte säger Svanberg att ta in en del av utgrävningsplatsen till museet och även möjlighet för besökarna att gräva ut. Detta sätt att arbeta har ofta inte alls eller endast till en liten del använts på museerna men det har mycket potential att göra museet men även de samarbetande projekten i fält mer spännande, intressanta och kunna attrahera fler besökare (Svanberg och Wahlgren, 2007, 132). Grundberg skriver att ”Skiljelinjen tycks gå mellan de museer som går utanför sin fasta byggnad och de som inte gör det” (Grundberg, 2003, 153).

Museerna kan också öka kunskapen och intresset för fornlämningar i närområdet som inte är välkända eller kanske är svårbelägna och ligger avigt till att ta sig till. Då kan det vara ett alternativ att använda modern teknik som kan visas på museet. Det kan vara att ha en kamera på plats som filmar live och registrerar årtidsväxlingar skiftningar i väder och vind och olika tider på dygnet. Om inte dramatiserade visningar på plats kan genomföras är återskapande som filmas på plats och visas på annat ställe en möjlighet eller varför inte stega in i forntidens handling i en digital verklighet med hjälp av data- och simuleringsteknik som Virtual Reality och Augmented Reality och på så sätt besöka platsen fysiskt utan att befinna sig där. Det är väl inget kontroversiellt ställningstagande att datorer med 3D modeller, digitala spel och filmer borde appellera mer till unga teknikvana människor än en statisk monter. Sedan kan man kontrastera med riktigt handfasta praktiska övningar som t ex en stenvägg där barn och vuxna kan få prova på att måla med rödockra och kanske se hur man gör rödockra och en förslagslåda där man kan komma med egna tolkningar runt hållmålningar.

Universitet/högskolor kan hjälpa till på ett mer generellt plan med att föra upp den publika arkeologin på agendan med mer forskning och att publik arkeologi blir ett forskningsfält som nu arkeologihistoria har etablerats som. Tvärvetenskapliga samarbeten med t ex pedagogiska och etnologiska institutioner kan vara givande, som man ser inom områden som samtidsarkeologin. I den arkeologiska utbildningen kan det också läggas in moment med fördjupning i publik arkeologi och pedagogiska synsätt för att markera att det är en viktig del av arkeologin (Svanberg och Wahlgren, 2007, 133). Utöver att forska och undervisa har även skolorna en uppgift att förmedla kunskap till allmänheten i och med tredje uppgiften.

Uppdragsarkeologin är styrd av lagar och har med stöd av den möjligheten att få till publik arkeologi. Till viss del kan det bero på hur länsstyrelsen är medvetna om och agerar i dessa frågor genom planer och strategier för kommunikation. Svanberg och Wahlgren säger att det tillhör ovanligheterna att kravspecifikationen från länsstyrelserna innefattar publikt arbete för en undersökning. Vet inte om lagändringen 2014 har förändrat detta. Länsstyrelsen kan bidra till publik arkeologi innan genom kravspecifikationen och även efter genom att följa upp resultatet. Det finns ytterligare en möjlighet att trycka på den publika arkeologin om inte länsstyrelserna gör det och det genom att de uppdragsarkeologiska spelarna kan initiera avtal med exploatören och andra aktörer där publik arkeologi ingår i det ordinarie arbetet. Uppdragsaktörerna kan också inkludera publik arkeologi i den egna forskningen (Svanberg och Wahlgren, 2007, 132).

4.6. Berättelser

Muntlig berättarkonst är en uråldrig form för att förmedla kunskap och vem är inte fascinerad av en spännande berättelse, nya och mystiska upptäckter, skatter som grävs fram och annat detektivarbete. Det visas i alla fall tydligt i succétittarsiffror från TV program som Time Team och Utgrävarna. Det är här när myllan vänds, med raspet från verktygen och anspänningen inför vad som kan tänkas dyka upp och överraska oss. Precis som vi fångas av en pusseldeckare med ett slut som vi inte anat eller kanske faktiskt har listat ut om vi fått ihop alla ledtrådar rätt. Att få vara med under resans gång är var den stora potentialen finns att fånga en bred publik i motsats till färdiga presentationer i traditionella kulturhistoriska museer eller arkeologisk litteratur menar Svanberg och Wahlgren och "Om man accepterar det som media för länge sedan insett, att det är upptäcktsresan som är det publika, så innebär det till att börja med att publika mål snarast ska knytas till den arkeologiska processen. I det sammanhanget har man den bästa publika möjligheten att nå nya grupper" (Svanberg och Wahlgren, 2007, 16). Dess popularitet kan till del även bero på att man drömmer sig bort till en trygg sagovärld från vår egna ofta osäkra och föränderliga värld (Karlsson och Nilsson, 2001, 3). Det håller också Högberg och Holtorf med om när de beskriver hur arkeologin säger något om oss själva och våra drömmar och att det är där populariteten och relevansen i dagens samhälle kommer av. De menar att arkeologin ger oss fantastiska berättelser om att lösa mysterium, övervinna svårigheter och fynd som ger tillfälle till eftertanke och kanske svar på existentiella frågor. Att arkeologin är populärt som få discipliner är något som man kan och till och med ska dra nytta av menar de. Publikens meningar må vara förutfattade och felaktiga men det är bättre att gå tillsammans med publiken, och inte komma på kollisionskurs med dem, för att kunna vara uppskattad av och anses meningsfullt för allmänheten (Högberg och Holtorf, 2005, 26). "It is revealing that a fairly large proportion of archaeologists still seem to find nothing more urgent than to distance themselves from popular heroes like Indiana Jones or Lara Croft" (Högberg och Holtorf, 2005, 27). I ett SVT reportage jag har i bakgrunden får arkeologen frågan om hur det känns att målas upp som moderna Lara Croft

och Indiana Jones. Arkeologen tittar i kameran och säger att det här faktiskt är vetenskap och på allvar. Det är också ganska vanligt att arkeologer är less på att bilden av dem är förvridna av film och media. Det kan ju också slå tillbaka när publiken blir aktivt engagerade att de blir besvikna när arkeologen inte lever upp till Indiana Jones och wowfaktorn uteblir. Welinder anser att allmänheten måste skyddas från sådana klichéer och istället att de ska bekanta sig med vetenskapen i sig och argumenten i nuvarande akademiska debatter bland professionella arkeologer (Holtorf, 2007, 109). Media har en egen agenda och intresserar sig för att locka läsare med sensationer och andra superlativ. Journalisten Neal Ascherson 2004 har dock argumenterat för att det är arkeologer som är bättre på att manipulera media än tvärtom (Holtorf, 2007, 115). Holtorf menar att majoriteten av publiken inte har svårigheter att förstå att populärkulturen många gånger inte har något med sanningen att göra (Holtorf, 2007, 106). Ingen vetenskap men jag frågade i alla fall min 8-åriga son, som har sett ett antal filmer på temat, om han trodde att Indiana Jones beskrev hur det var att vara arkeolog och han sa nej utan att tveka med motivationen att det ju bara var en film.

Det finns en populärkulturell och välkänd bild av historien och besökare dras till dessa ställen just pga att upplevelserna påminner om vad de redan känner till från andra framställningar. Det ser Holtorf vara anledningen till att de, ofta vetenskapliga falska, stereotypa föreställningar fortsätter att berättas. Men även om bilden är romantiserad betyder det inte att den hålls för att vara sann, istället kan den betraktas som intresseväckande. Holtorf menar att vi omges av färgstarka skildringar av arkeologi i turistbroschyrer, serietidningar, filmer, nöjesparker och skönlitteratur och att arkeologin är en uppskattad del av vår egen värld mer än att få tillträde till en fjärran tid. Arkeologi är framställt i populärkulturen på ett sätt som kan ge oss mycket kunskap om oss själva och vårt beteende, drömmar, mål och rädslor (Holtorf, 2005, 1). Sökandet av dåtid är samtidigt sökandet av oss själva menar Holtorf (Holtorf, 2005, 74). Vad hände egentligen och hur levde människor för tusentals år sedan? Ja det vet vi egentligen inte så mycket om i väsentliga delar. Kunskap om verktyg, kost och försörjning ger oss en viss hint om hur livet kan ha sett ut men det ger ändå bara pusselbitar i ett pussel som vi inte ser hela bilden av. Det kanske är det som är tjusningen att det är lite okänt och mystiskt. Kanske det då inte är så viktigt i alla lägen att eftersträva ett autentiskt återskapande av dåtiden av något som ändå inte kan bli autentiskt. Hade en stenåldersmänniska sett en rekonstruktion av en stenåldersby hade de säkert ändå inte känt sig som hemma. Holtorf (2005:130ff) hävdar att det förflutna och autenticitet konstrueras i varje samtid, och att det därmed ständigt omskapas. Den kan sägas vara ”verklig” och autentisk där och då. Att blanda fiction och fakta är vanligt. Det är enligt Holtorf inte det viktigaste att hitta en så sann dåtid som möjligt utan hitta en version som stämmer bäst in i våra dagliga liv och tankar. Holtorf menar att det många gånger inte är relevant för den tid vi lever i nu (Holtorf, 2005, 6). Det är viktigt att arkeologin är relevant för dagens samhälle och inte bara blir till för sig själv. *”The perceptions of the many matter as much, or more, than the factual knowledge of the few, especially since that factual knowledge, too, is not really privileged but simply based on one particular perception of archaeology, archaeological objects, and perhaps the world”* (Holtorf, 2005, 8).

Fagan skriver att arkeologi som ska förmedlas till en bred allmänhet måste vara uppbyggd som en berättelse för att väcka intresse. Teknisk data kommer bara intressera de som är insatta. *”Writing archaeology for a general audience requires storytelling, not the just-so stories rightly castigated by legions of archaeologists, but compelling narratives based on the best scientific data available”* (Fagan, 2010, 15). Matthew Johnson tar upp Janet Spectors bok *What This Awl Means* som ett inspirerande exempel på att sättet man kan skriva om arkeologi inte behöver följa en viss akademisk mall utan här börjar texten istället med personliga reflektioner och tar sedan avstamp med en berättelse runt en liten artefakt (Johnson, 2010,

Att göra arkeologin mer intresseväckande och delaktig är en sak som många förespråkar och Högberg och Holtorf menar att man till och med ska gå så långt som att göra arkeologi mer spännande än det är i verkligheten för att locka till sig fler intresserade. Det betyder inte att dessa sagor och allmänhetens tolkningar får stå oemotsagda och få florera helt fritt utan ska kritiskt granskas av arkeologer menar de (Högberg och Holtorf, 2005, 29). Problemet menar Elfström och Lagerlöf är att kulturpolitikens mål ofta står mot forskarnas vetenskapliga syn på arkeologin. Den sistnämnda gruppen har många gånger uttryckt en oro för en mer publik arkeologi. ”en oro för att de som har makten över de stora pengarna inom arkeologin, vilket är staten, nu vill använda dessa pengar för att göra de arkeologiska undersökningarna till spektakulära happenings, producera innehållslösa broschyrer, och prioritera form framför innehåll. De stora pengarna som omsätts inom uppdragsarkeologin kanske inte kommer arkeologin till godo på samma sätt som tidigare” (Elfström och Lagerlöf, 2005, 73). Gill adresserar denna oro och menar att en av arkeologins viktigaste budskap är dess idéinnehåll. Det är den som ger berättelsen en mening. Tidigare har utvecklingstanken haft denna roll men i takt med att samhället förändrats är dessa tankar inte längre aktuella. Människans framsteg har annars alltid funnit med i arkeologins berättelser i olika form men i dagens samhälle när vi inte längre har den tron på utveckling till det bättre i framtiden menar Gill att vi också tappar tron på arkeologin. ”Tvivlet kommer bland annat till uttryck i olika försök att skapa ett existensberättigande genom att synas i media och väcka allmänhetens intresse på olika sätt. Men publikstatistik kan inte vara ett mått på kvalité och sökandet efter popularitet har ett pris, det sker på bekostnad av en utvärdering av de berättelser som förmedlas och huruvida dessa kan sägas äga relevans” (Gill, 2008, 6). Gill menar därför att arkeologin tappar all mening om det inte har något betydelsefullt att berätta.

Vi lever nu och inte i forntiden. Ska vi då inte fokusera oss på dagens samhälle och kan vi ens säga någonting om vår forntid utan att det blir en kvalificerad gissning utifrån vårt nutida perspektiv. Flera argumenterar för andra kunskapsmål som att arkeologin inte bara handlar om kunskap om forntiden utan minst lika mycket hur denna kunskap skapas och används i samtiden. ”This is a shift in focus, from stories about the past told in the present to stories about the present referring to the past” (Högberg och Holtorf, 2005, 30). Det är en skillnad mellan förmedling av tolkningar av förfluten tid och förmedling av hur tolkningarna används i vår samtid men dessa alternativa mål ska inte ta de traditionellas plats men vara ett komplement menar Högberg. Ett skapande av det förflutna är också ett skapande av vår tid och visar vägen in i framtiden. Här menar Gill att berättelser måste ha sin hemvist i samtida frågor som t ex miljöfrågor eller feminism och resa till dåtid. ”Fornsaker och fornlämningar är i detta avseende ovärderliga, inte för att de är källor till kunskap om utvecklingen, utan för att de är uttryck för andra sätt att leva. Arkeologens arbete med att förstå vad det var att vara människa igår är ett arbete vars målsättning är att synliggöra vad det innebär att vara människa idag” (Gill, 2008, 20). Gill säger att ”självbildens som distanserad vetenskapsman behöver förvandlas till idén om den nutidsanalyserande kulturarbetaren” (Gill, 2008, 27) och att arkeologer behöver författa berättelser inte bara rapporter. Gill beskriver betydelsen av berättelser som är förankrade i nutid. Gill tror på nätverkande arkeologer som först arbetar med och analyserar nutida frågor som sedan kan översättas till en forntidsberättelse (Gill, 2008,27).

Kan man inte vända sig till en bred allmänhet och använda det angreppssättet i sin forskning utan att forskningen behöver fördommas som en del forskare ser som en risk?

5. Slutord

Arkeologin verkar ha svårt att skaka av sig den långa tradition av traditionell förmedling och det finns kritik mot att arkeologin har blivit isolerad från sin publik och att det bara är en viss information som når ut som. I flera texter beskrivs hur den publika arkeologin ligger lite utanför den ordinarie verksamheten och att det måste förändras för att den publika arkeologin ska få samma status som övrig verksamhet. Karlsson och Nilsson tror att det var olyckligt att ombudsmannasystemet lades ner och det saknas idag liknande system där man tar tillvara aktiv medverkan utanför arkeologin och där allmänheten kan inte delta i grävningar hursomhelst. Projekt finns dock som t ex *Skog och historia* där allmänheten deltog i inventeringarna. Förutom ett stort lokalt engagemang är behållningen att samarbetet mellan myndigheter gjorde att man bygger upp en god kontakt och vana att arbeta tillsammans mellan myndigheter.

Samarbeten och nätverksbyggande är nyckelord i arbetet mellan de arkeologiska verksamheterna, andra vetenskaper, olika myndigheter och mot samhället. Det skulle även vara uppfriskande att se vidgade vyer utöver de uppenbara aktörerna som hembygdsförening, skola och kommun till mer oväntade samarbeten som också kan bidra med nya perspektiv och kunskap. Här kan man fånga upp alla möjliga samarbeten genom att försöka tänka i nya banor och centrala personer kan upptäckas som kan agera dörröppnare vilket kan vara mycket viktigt för projektets framgång. Att bygga nätverk tar och måste få ta tid men att det kan vara värt det i slutändan och också behövas för att få till engagemang och delaktighet.

Myndigheter som Riksantikvarieämbetet och länsstyrelser kan ofta bli stelbenta, oflexibla och endast klara av enhetliga lösningar och här kanske andra aktörer måste hjälpa till utifrån för att samverka där alla kan komplettera varandra med sina styrkor. Myndigheterna har å andra sidan ingen lätt uppgift att balansera mellan kraven på att vara kostnadseffektiv och samtidigt framåtskridande och utvecklande i takt med att samhället förändras och för att kunna leva upp till statliga mål. Samtidigt skärps myndigheternas ord alltmer i höglyftande ambitioner.

Intressanta berättelser och nya perspektiv är viktiga aspekter för att platserna ska kännas levande och beröra på andra sätt och få ökat intresse som Molins exempel med byggnadsminnen i Kungälv.

Många av projekten jag tittat på visar på att arkeologer har en vilja att nå ut bättre till allmänheten – en bra början eftersom vilja och entusiasm är absoluta krav för att överhuvudtaget lyckas. Det behövs ett tydligt ansvar för publik arkeologin och att någon

fokuserar på den arbetsuppgiften som i Södra Råda och i Blanks rapport om ansvar för fornbidrag. Sedan måste det omgärdas av metoder, hjälpmedel, stöd och tid från arbetsgivaren och myndigheter för att dessa engagerade arkeologer ska kunna göra ett bra arbete. I Södra Råda projektet fokuserade man mycket på kommunikation men upplevde ändå att det hade behövts mer tid för eftertanke, förberedelse och planering för att både hinna med det arkeologiska och det publika arbetet på ett bra sätt. Annars kan det kanske upplevas stressigt när tid och pengar inte räcker till och man ska hinna med allt och inte vill offra sin fritid. I slutändan kan sådana situationer tvinga fram prioriteringar och att man måste välja den vetenskapliga sidan. Den publika arkeologin måste också integreras i och vara en naturlig del i det ordinarie arbete. Det skriver även Hennius och Häggström om och hur de vill se andra spelregler.

För att människor ska bli delaktiga och engagera sig måste de känna att verksamheten handlar om dom och att de kan relatera till den. Ett aktivt deltagande, som Matsuda och Okamura samt Karlsson i Södra Råda projektet skriver om, ger glädje och en mening åt dåtiden. Det kan också bidra med att projektet lever vidare i andra former när arkeologer och media har åkt därifrån och ger förutsättningar att skapa långsiktiga och hållbara lösningar utan att det innebär stora kostnader. Kanske måste arkeologin bjuda in till medskapande och släppa mer på kontrollen, som Karlsson och Nilsson skriver om, över arbetsprocessen och även slutresultatet.

Det finns olika sätt att ta sig ut i samhället istället för att vänta på att besökare ska komma. Ett sätt kan vara att ställa ut i okonventionella offentliga miljöer som vi använder i vardagen och även använda sig av olika mediakanaler som youtube och facebook. Lägre trösklar behöver inte bara handla om fysiska saker utan även tilltalet. En lättsam och inbjudande ton kan säkert vara ett bra grepp för att bjuda in till dialog. Allt behöver kanske inte heller vara så tillrättalagt och perfekt och som någon sa vad som gör en låt till en hit att det är något som skaver, som är lite off. Det ska finnas ett element av något som sticker ut något som väcker nyfikenhet. Det går inte alltid att invänta lagändringar och stora omorganisationer utan man kan göra saker under tiden som små, enkla förändringar som att språket och tilltalet på skyltar och i sociala media ses över. Livrustkammaren är ett exempel där man har lyckats väl bara med att ändra tonen på inläggen. Aktiviteterna kan också ändras för besökarna med mer hands on aktiviteter och själva arbeta med utgrävning och tolkning. Det känns som det är viktigt att dessa aktiviteter känns äkta och att de inte har kastats dit för besökarna. Sedan är det ju alltid trevligt att få med sig något hem som adderar trevnad till dagen och blir ett fint minne.

Insatser riktade till barn kanske ändå har lyckats bäst, ex Nationalmuseet och den pedagogiken skulle säkert passa alla – nyfikenheten och äventyrslusten finns även hos vuxna. Så inte vi vuxna blir förpassade till den ”tråkiga” avdelningen.

Det talas mycket om målgrupper men det kan ha sina svårigheter och till och med slå åt fel håll trots goda intentioner som av t ex med SFI och länsstyrelserna. Molin och Blank menar att man istället för att fokusera så mycket på vissa grupper istället ska ha ett mer heterogen och bredare synsätt med allmänmänniska teman utan att peka en speciell grupp. För att få till det där ”alla” kan ett annat perspektiv hjälpa till att involvera andra grupper som t ex experimentell arkeologi och samtidsarkeologi där fler grupper kan bidra med olika kunskaper och känna att alla kan bidra – inte bara arkeologer..

Flera studier betonar att trots medskapande, engagemang och att släppa kontrollen behövs ändå det arkeologiska perspektivet för att få fram ny kunskap. Enbart det professionella

perspektivet kan riskera att inte vara relaterbart till de som bor och brukar platsen och ett enbart lokalt perspektiv bidrar bara med lokala inslag.

Holtorf samt Matsuda och Okamura har delat in publik arkeologi i olika modeller som beskriver synsätt och arbetssätt och kan användas för att göra arkeologi mer relevant för samhället och som stöd för att analysera hur den publika arkeologin används. De kan så säga ta pulsen på arkeologins status och inriktning och kan på så sätt vara till stor hjälp när strategier för publik arkeologi ska utformas.

Arnberg och Gruber använder sig just av Matsuda och Okamuras modeller för att förklara arbetssättet i Motala och som säkert också är giltig i många andra projekt. Utifrån det multivokala perspektivet så kan uppdragsarkeologin ses som ett nätverk istället för en linjär och rigid process med olika steg. Eftersom intressenterna som vi sett drivs av olika motiv och mål måste arkeologin, för att bättre fånga potentialen i dessa nätverk, identifiera och bilda sig en förståelse för hur olika sociala grupper och individer historiebrukar arkeologin på sätt som är meningsfulla för dem. De menar att arkeologin måste bredda sina perspektiv och komma närmare ett multivokalt synsätt. Ett annat problem är att även om det är många möten inblandade är det klart att dessa möten inte är representativa av Motala som helhet. En viktig demokratisk utmaning är därför att utveckla metoder som inkluderar och engagerar grupper i samhället som inte nås genom de etablerade kontakterna. Uppdragsarkeologin i Motala måste därför aktivt exponera och utmana de sociopolitiska strukturerna och använda sig mer av den kritiska modellen.

Enligt Arnberg och Gruber får uppdragsarkeologin väl godkänt för pedagogik och publika relationen men däremot inte godkänt när det gäller att uppfylla samhällets krav på deltagande och tillgänglighet.

Slutsatsen blir att uppdragsarkeologi har mycket mer potential än vad som utnyttjas idag men om denna potential ska kunna förverkligas måste det finnas en vilja att öppna dörrarna och gå ut i samhället, lära känna omgivningarna genom att aktivt inkludera behov och önskemål från allmänheten.

I litteraturen behöver man inte leta länge efter inspirerande idéer med samma budskap och som alla kan vara bidragare till att förbättra den publika arkeologin. Alla idéer till trots har jag ibland fastnat i de teoretiska resonemangen när jag försöker hitta konkreta förslag på hur det kan komma att förverkligas. Svanberg och Wahlgren likväl som Karlsson och Nilsson använder ord som inspiration och att hoppas bidra till vidare diskussion mer än handfasta konkreta tillvägagångssätt. De vänder sig till arkeologer men om vi nu ska tänka bredare och demokratiskt så kan jag tycka att den skulle kunna riktas sig till andra arkeologiintresserade. Här finns inga färdiga lösningar men lite idéer och olika sätt och sammanhang att presentera arkeologi som förhoppningsvis kan leda till en större publik. Mycket är traditionellt men på sina håll verkar det finnas riktigt bra och smarta lösningar som kan komma fram med rätt ledning - Inte de där stora kliven som Riksantikvarieämbetet skriver om utan istället små steg.

6. Källförteckning

Adolfsson Gundula, 1987, *Människa och objekt i smyckeskrin. En analys av arkeologiska utställningar i Sverige*, Stockholm/Lund Symposium, Samhällsvetenskapligt bibliotek.

Andersson Joakim, Aronsson Peter och Petersson Bodil, 2005, *Uppdragsarkeologins publika sida – Slättbygdsprojektet*, Riksantikvarieämbetet, Rapport UV Öst, 2005:52.

Arnberg Anna och Gruber Göran, 2014, Participate in a broader sense? Thoughts on Swedish contract archaeology and approaches to the public in the light of the excavation in Motala 1999-2013, *Current Swedish Archaeology*, vol 22, 157-182.

Aronsson Peter, 2009, Svenska historiebruk – nationellt och lokalt, I: Beckman Svante och Månsson Svante (red.), *Kultursverige 2009: problemanalys och statistik*, Linköping, Linköpings universitet, 37-42.

Aronsson Peter, 2010, *Historiebruk – att använda det förflutna*, Lund, Studentlitteratur

Blank Ylva, 2003, Delaktighetsmålet i Länsstyrelsepraktiken, Länsstyrelsen Västra Götaland, Kulturmiljöenheten Göteborg, rapport 2003:3

Burström Mats, 2009, Looking into the recent past, extending and exploring the field of archaeology, *Current Swedish Archaeology*, Vol 15-16, 21-36

Burström Mats, Gustafsson Anders och Karlsson Håkan, 2006, The air torpedo of Bäckebo, local incident and world history, *Current Swedish Archaeology*, Vol. 14, 7-11

Elfström Birgitta och Lagerlöf Agneta, 2005, Uppdragsarkeologin – en samhällsangelägenhet, Arkeologi – splittring eller mångfald, Stockholm, Riksantikvarieämbetet

Ersgård Lars, 2006, Det uppdragsarkeologiska alternativet, Det förflutna är att räkna med : en vetenskaplig programskrift från UV, Stockholm, Riksantikvarieämbetet

Fagan, Brian, 2010, *Writing Archaeology - Telling stories about the past*, Second edition, Left coast press, USA

Gill Alexander, 2008, Efter den stora berättelsen, Nataliya Hulusjö, Jonas Skogsberg och Åsa Wall (red.), Stockholm, Riksantikvarieämbetet

Grundberg Jonas, 2003, Recensioner, *Fornvännen* 98 (203), 151 -154

Hennius, Andreas och Haggström Leif, 2004, Debatt – Arkeologins publika relation, lagstiftning och kontostress, *Fornvännen, Journal of Swedish Antiquarian research*, 49-51

Holtorf Cornelius, 2007, *Archaeology is a brand! The meaning of archaeology in contemporary popular culture*, Oxford, Archaeopress.

Holtorf Cornelius, 2005, *From Stonehenge to Las Vegas. Archaeology as popular culture*, Walnut Creek, CA AltaMira press.

Högberg Anders och Holtorf Cornelius, *Talking people – from community to popular archaeologies*, 2005, I *Arkeologi – splittring eller mångfald*, Stockholm, Riksantikvarieämbetet

Johnson Matthew, 2010, *Archaeological theory an introduction*, Chichester, Wiley-Blackwell.

Karlsson Catarina, 2004, Arkeologi- och kommunikationsprojektet i Södra Råda 2003, Riksantikvarieämbetet, UV Bergslagen, Rapport 2004:5.

Karlsson Håkan och Nilsson Björn, 2001, *Arkeologins publika relation – en kritisk rannsaking*, Göteborg, Bricoleur Press.

Karlsson K-G, 2009, *Historiedidaktik: begrepp, teori och analys I: Karlsson, K-G. och Zander U (red) Historien är nu: en introduktion till historiedidaktiken*, Lund, Studentlitteratur.

Lihammer Anna och Ali Sofia, 2018, Att vidga sin publik handlar om att vidga sig själv, Riksantikvarieämbetet

Matsuda Akira och Okamura Katsuyuki, 2011, Introduction: New Perspectives in Global Public Archaeology, I Matsuda Akira och Okamura Katsuyuki (red), *New Perspective in Global Public Archaeology*, 1-18, New York, Springer-Verlag.

Molin Anna, 2011, Kalejdoskop- sätt att se på kulturarv. I Holmström Marie (red) *Mångvetenskapliga möten för ett breddat kulturmiljöarbete*, Riksantikvarieämbetets FoU-verksamhet 2006-2010/11, 183-187.

Petersson Bodil, 2010, Recensioner, *RIG Kulturhistorisk tidskrift*, 93(1), 49-50

Peterson Bodil, 2007, Recensioner, *RIG Kulturhistorisk tidskrift*, 90 (4)

Petersson Bodil, 2005, Uppdragsarkeologi, kommunikation och kunskapsåterföring. I: Andersson, Joakim, Aronsson, Peter, & Petersson, Bodil, Uppdragsarkeologins publika sida: Slättbygdsprojektet, Rapport UV Öst 2005:52, 78-100. Linköping, Riksantikvarieämbetet.

Svanberg Fredrik och Wahlgren Katty H, 2007, *Publik arkeologi*, Lund, Nordic Academic

Press.

Synnestvedt Anita, 2008, *Fornlämningsplatsen - Kärleksaffär eller trist historia*, diss. Göteborgs universitet.

Trotzig, Gustaf, 1985(80), Arkeologisk kommunikation – ett angeläget forskningsfält, *Fornvännen, Journal of Swedish Antiquarian research*, 187-

Welinder Stig, 2016, Arkeologi i dagspressen http://www.sau.se/wp-content/uploads/2016/04/Welinder_Arkeologi_dagspressen-1.pdf (hämtad 2019-01-12)

Welinder, Stig, 1997, Arkeologi i massmedia, *Fornvännen, Journal of Swedish Antiquarian research*, 19-32

Lagar

Kulturmiljölag (1988:950)

Tidningsartiklar

Lundqvist, Åke, 1989, I Björköns hagar står åter slaget om Birka stad, DN, 8 juli.

Sturm, Claes, 1986, Västgötaskolan slår till igen. Bortglömda Gum – Svea rikets navel, DN, 17 januari

Internet

ledigalagenheter.org/hyresvardar/ostergotlands-lan/motala/ (hämtad 2019-04-19)

Nationalmuseet, nationalmuseum.se/utstallningar/villa-curiosa (hämtad 2019-04-22)

Jämtli, jamtli.com/evenemang/kalendarium, (hämtad 2019-04-25)

Riksantikvarieämbetet, raa.se/kulturarv/arkeologi-fornlamningar-och-fynd/skogens-kulturarv/skog-och-historia/ (hämtad 2019-05-05)

Debatt – Sverige riskerar att förlora världsarvet i Tanum, GP, 15 juli, 2008, <https://www.gp.se/sverige-riskerar-f%C3%B6rlora-v%C3%A4rldsarvet-i-tanum-1.1186954> (hämtad 2019-01-02)

Berg, Katarina, 2016, <https://kungalvsposten.se/nyheter/uddmanska-huset-lyft-for-kungalv/>, Kungälv-Posten (hämtad 2019-01-02)

Rapporter

Vision för kulturmiljöarbetet 2030 Redovisning av ett regeringsuppdrag om ett offensivt och angeläget kulturmiljöarbete, Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2016

Riksantikvarieämbetets strategiska plan 2017-2019, Riksantikvarieämbetet, Stockholm

Nationella kulturpolitiska mål

Kulturarvspolitik Prop. 2016/17:116

SOU 2005:80 Uppdragsarkeologiutredningen